

★ A zölcsőj új folyamán ★

Árle mad ár

JATE Szeged ★
MECHKEK JATE ★

B Ü L C S É S Z

1984

A JATE KÖZMŰVELŐDÉSI TITKÁRSÁG
IRODALMI - KRITIKAI KIADVÁNYA

Szerkeszti	Takács József
Munkatársak	Dlusztus Imre
	Szíjj Ferenc
Felelős szerkesztő	Ötvös Péter
Lektor	Szőnyi György Endre

A szerkesztőség címe: JATE BTK

6722 Szeged, Egyetem utca 2-6.

I. Irodalomtört. Tanszék /Ötvös Péter/

E L Ő B E S Z É D

Lengyel Zoltán versei	1
Nagy Imre: A kézierő előnye	3
Csuhai István: A helyzet jelentéséről a helyzet tudása felé	20
Darvasi László verse	36
Iatzkovits Miklós versei	37
Zsembéri Etelka versei	39
Gerencsér Gábor: Egy nemzedék helye I.	42
Horváth Levente versei	49
Visky András verse	52
Visky András: flashback	54
Hály János verse	61
Kurdi Fehér János versei	62
Mészáros Tibor: Az oda-út	68
FIGYELŐ	
Molnár Imre: Utban ?	78
Hévizi Ottó: Kirándulásokba zárva	82
Takács József: Bábel tornyán	89
JAK 1984.	93
SZERZŐINK	94
HÍREK - PÁLYÁZAT	96

Az illusztrációkat Szőnyi Etelka készítette.

E szám anyaga 1984. októberének első hetében került a sokszorosítóba.

Tisztelt Olvasónk

átmeneti számot tart a kezében. E lap jelenlegi szerzőgárdája és kiadói merész vállalkozásba fogtak. A Bölcsész 16 évvel ezelőtt indult, mégis semmiféle hagyománya. A számok egymást 1-2 évvel követték, egymástól függetlenek, nincs kontinuitásuk, a szerkesztőknek sokszor mindent előlről kellett kezdeniük. Hol a kiadás nehézségei, a "nyomtatás" hosszúsága, hol az írások hiánya volt a folyamatosság akadályozója.

A mostani szerkesztők olyan folyóiratot képzelnek el, amely évente négyszer jelenik meg, s bár szerzőtáborának magja szegedi, mellettük közölhetnek debreceni, kolozsvári, pécsi, pesti, pozsonyi, újvidéki /stb./ egyetemisták, fiatal írók is. S nemcsak a szerzők jöhetnek sokféle helyről, hanem az írások is: a műfaji /verstől a kritikáig, esszétől a tanulmányig/ és tematikai /szociográfiától az esztétikáig, filozófiától a szépirodalomig/ sokszínűség jegyében állnak össze a számok. Kinyitottuk tehát a lap kapuit, s ezzel szűkké vált az eddigi cím: a Bölcsész helyére ezért kerül a "Harmadkor". Mindez nem jelenti azt, hogy elutasítjuk a lap eddigi történetét: a Harmadkor a Bölcsész utódának tartja magát. Azon belső fejlődés új állomásának, amelyben a tudósító diáklapból irodalmi-kritikai újság lett. Ez a szám az átváltozás: már nem Bölcsész, még nem Harmadkor.

Szerénységre nemigen kell inteni bennünket. Tudjuk: lehetőségeink szűkösek, s tehetségünk is az. Tanítványok vagyunk mesterek nélkül. Nincs műhely, ahol elleshetnénk az írás titkait. Jelenlegi állapotunkban nemcsak abban hasonlítunk Tótfalusi Kis Miklóshoz s korának nyomdász-íróihoz, hogy lapunkat nemcsak írjuk, de jórészt mi is készítjük; magányosságunk és függő helyzetünk is rájuk utal, s az is, hogy ma Szegedtől Kolozsvárig vagy Debrecenig éppoly hosszú a szellem útja, mint akkoriban volt. Ezt a távolságot akarja áthidalni a Harmadkor, fiatalok írásaival. Ez a szám az első lépés ezen a hídon.

Egy egyetemi lap szerkesztőinek tudniuk kell a mindenkori szerzőgárdához igazítani terveiket. Ez határolja a képeket, ez tesz újra realistává. E lap szerkesztői remélik, hogy nem kell megírniuk maguk mentségét a sikertelen vállalkozás után. S ha erre mégis sor kerülne, egy Arany János-idézettel fogják kezdeni: "Üttörőnek bukni is érdem".

A szerk.

első capriccio

oldalt ereszkedtünk le: éreztem is a
combom ahogy végig megfeszül bízhattam
a kezemben: hagytam a tájat üzenni:
délíg még elérnek a tornyok. feküdni

végig: akkor már hogy is csodálhattuk vol-
na a híd összehajló ívét? szorítot-
tad nyelvedre a göröngyöt: végső bizony-
ságod: már megnevezhetetlen otthonod.

a fűszálakat ahol meghajlanak - :itt
lehetsz akár győzedelmes. emlékeink
inkvizítora: hosszú délután: boncol-
gatja teremtményei testét a nyár. ol-

dalt ereszkedtünk le: mondtad nézzem csak! ök-
lendezik a tó: fatörzsek. -. idézték völ-
gyek: /öledben ezért/ domborítva kínál-
tattad a háncsolt fa ízét. visszatalál-

tünk: tudtam lépéseink elbukott forra-
dalmak és valahogy eszembe jutottak
azok a hosszú mozdulatok a tenger
és álmodtam s nem tudom hazatértem-e?

Lengyel Zoltán

harmadik capriccio

/vándor is csak azért lettem/

megérkeztem: kávé forrázta nyelvem fél-
szegségemben tartott akár egy kimondás
előtti pillanat. hosszan jöhettünk: néz-
tem számolva üveg mögött az ember táj

közt szerelem kudarcait. a fák ez a
töltés az oszlopok: vajon miféle lá-
zadás lenne nem hinni futásuk? megtart
a megérintés bizalma. lehetne há-

tam akár veritékes: elnézem cige-
rettáját az ablaktörlőt s ahogy a vá-
ros végén felvett: csak mind engem féltene!
: rejtett alanyok: egészükkel szembe ál-

lítanak: vétkezni hagyva. és lassan men-
tünk: /mozdulataim éreztem előre:
bizonyságod kegyelem-hajkurászó ked-
vem lesz mint ölünkben a tékozló erek./

nem szólt én nem szóltam: éreztem ekkor men-
tettünk meg vagy fél percet - ebből az egész-
ből: hosszan jöhettünk és dolgaim már nem
hitték: megfeszültek köröttem: de csak épp

Lengyel Zoltán

A kézierő előnyei

1: előszó

Ez eddig rendben. A cím - tudniillik. A "műfajban, illetve témában" van egy egészen alacsonynövésű /azaz: lebecsült, de nem lebecsültnivaló/ probléma.

/Mit is mondhat az ember a gyár? üzem? koszfészek? zegzugos és szűk utcáiba szorult török kamionsofőrnek:

- Kolléga! Problema! Kollega: problema! /

Tiszteletreméltó anyagom bőven belefér a "társadalomtudományi esszé" ködös kategóriájába, amennyiben a társadalom egy darabját tartalmazza, kellően, vagy kelleetlenül rendezve, elvonva és össze-vissza, ahogy a szemlélő jónak tartja /nem jó ez a "szemlélő", legyen inkább "rész/t/vevő", vagy észvevő, vagy vevő, vagy evő, vagy vő, vagy Ő/. Értékes anyagom elmegy irodalomtudományi esszének is, amennyiben érzékelteti a magas ihlet és a mély valóság kapcsolatát, ill. amennyiben felfogható egy megíratlan regény vagy elbeszélés tömör és elemző elvet/ül/ésének is. Az én drágán szerzett anyagom beválna /színes/ "útleírásnak", amennyiben folytonosan úton vagyok Magam és a Magyar Munkahely között; kritikának, amennyiben kritizálom Magam, a Magyar Munkahelyet, és bármi egyebet, ami akad; publicisztikának, amennyiben publikálom /-nám/, mint rövid lélegzetű nem-megváltó-szándékúnak álcázott megváltó-szándékút; szociográfiának, amennyiben valakikről szól, s ezek miegyebeiről.

A biztonság /napjaink kulcsszava/ kedvéért maradjunk az "esszénél": ez meglehetősen elegáns, és azt értek rajta, amit akarok.

Ennyi sejtelmesség után nézzük, mi is a nagy bűdös helyzet: egy darab Végzett Hallgató, azaz most már Középiskolai Tanár, nem foglalja el Protekciós Gimnáziumi

állását Allandó Lakhelyén /értsük jól: szülői támogatás, biztonság/, hanem az Egyetemi Városban marad, Albérletben lakik, Fizikai Munkát vállal a Könnyűipar egy Regényes Színhelyén, kilátástalanul dolgozik és pihen.

És most ne köpje le a Tisztelt Olvasó a Hőst a Szellem és Függelenség és Könnyörtelenség Atlétáinak olcsó utánzásaért, mert a Helyzet dicstelenebb, szépségesen véletlenszerűbb!

Hogy világosabban lássuk a sötétséget, le kell szállnunk az Egyéniség cikk-cakkjaihoz. A Hős főbb állomásai:

- napsütéses, falusi mosóteknő - a Természet beszippantása -
- kisváros, kisörömök - alkalmazott szülők átlagos idegbaja - könyvek, piros nyakkendő és eszmei hanyatlás - kisfesték, kisnovella - jaj, a haj! - zenés görcsölés a lányokkal - ivászat, anarchizmus, utálatos szüzesség -
- nyáron: arccal a vasútnak! - felvételi: most jönnek a kalandok! - nem jönnek - hallgatókatonaság - kollégiumi izzadság - vizsgahasmenés - szeretkezni jó! - köpni kell!
- az albérlet magaslati levegője - ami a gimnáziumi történelemkönyvből kimaradt - az önmegfigyelés élvezete: ez már a Művészet? - szemle a hanyatló nyugaton - vágyom egy nő után /aki egy hét után is szerethető/ - értelmiségi szeánszok, állott keserv - a tanítás játék, az iskola nem játszótér - mi leszek, ha nagy leszek? - foglalkozása: szerető - államvizsga: ez is megvolt, mégisincs este - ez az utolsó nyár, aztán mindennek vége.

Egyszóval valószínűsíthetjük, hogy a Hős elfoglalta volna a Protekciós Állást, ha nem esik SZ-be, s ez nem köti helyhez, viszont ha eredendően nem erre való, akkor nem esik SZ-be, s ez nem köti helyhez, tehát ott vagyunk, ahol a part szakad.

Megeresztendő az első Nagy Bölcsesség: normális /langyos/ érzelmek kísérik a normális /langyos/ életvitelt, abnormális

/erősebb/ érzelmek kísérik az abnormális /erősebb/ életvitelt. Valljuk meg: Kolhász Mihály úr félelmetes örült, közveszélyesen tisztességes /az önveszélyről nem is beszélve/.

A Hős - mielőtt fintorogna az Olvasó - se nem langyos, se nem erősebb, se nem következetes, hanem mindez egyszerre.

Csupa tagadás: nem akar gyerekgyárban előregyártott elemeket beépíteni a fejekbe, nem akar tragikus alkoholista lenni, nem akar népművelni valami kongó házban, nem akar puha, meleg könyvtárat, és ezt se, meg azt se akarja. Reménytelenül büszkén nézegeti a hirdetéseket, immel-ámmal érdeklődik, jótanácsot fogad el, és még a Művészi sikerért sem kilincsel. Talán a bölli Teljesítmény-Megtagadás betegségébe esett.

Az asszociációk rabjának felidéződik erről a T-M-ről egy filmcím: Az oroszán ugrani készül. Erről meg egy valódi oroszán idéződik fel, amelyik nem készül ugrani egy állatkertben, hanem bal hátsó lábát megemelve, merészen a közönségre célozva, hosszan, nyílegyenesen vizek.

És ez még mindig nem azt jelenti, Tisztelt Olvasó, hogy nincsenek tanáregyéniségek, szigorú alkoholisták, hogy nincsenek lelkiismeretes, mozgékony népművelők, vérbeli, mindentudó könyvtárosok és más egyebek, ez csupán azt jelenti, hogy a Nagy Szent Szellemi Függetlenségből akarva-akaratlan elvész valami, s valami végérvényesen kiköttetik. Enni kell, inni kell, stb. kell, dolgozni kell /bár általános vélemény, hogy aki dolgozik, az nem ér rá pénzt keresni/: mégis mindezekért nem veszélyeztethető az egyetlen, az elképzelhetetlen, létezzhetetlen, de valóságos N SZ SZ F.

Ezért adódhat az a furi helyzet, hogy aki szabadon akarja Szellemét dolgoztatni, az nemigen lehet Szellemi Dolgozó. És ez megint nem azt jelenti, Tisztelt Olvasó, hogy aki

Fizikai Munkát vállal, az a Szellem Szabadságharcosává lép elő, csupán azt jelenti, hogy ha a csodálatos körülmények úgy hozzák, és ha csodálatos akarata úgy akarja, pártatlanul szemlélhet /részvehet, észvehet, vehet, ehet, het/ néhány mindennapos, jelentéktelen dolgot, s ez több, mint sok.

A Művész /?/, a Gondolkodó /?/ természetesen pártjára állhat a Pártolándónak, ha nem abból él. Lásd: a szabad szakszervezetek fizetett funkcionáriusainak, vagy a befutott rockbandák sztárjainak ferdülései.

Valaki azt mondta /EDWARD STACHURA/, hogy az általánosításokkal nem lehet, nem szabad dobálódzni, s hogy életünkben egyetlen általánosítást engedhetünk meg magunknak csupán, a halálos ágyunkon, de jobb, ha még akkor se, ezért most tehát megszégyenülten visszahúzódva utána kéne nézni az apróságoknak.

2: a Regényes Színhely

A Kapu csak egy kapu, semmi fölirat, semmi átejtés, mégis, legalább olyan jó kilépni, mint amennyire nem jó belépni, de szükséges. Jobbra a Portás-magasles: ablak a táskák és fenekek magasságában. A nem meglepetésszerű ellenőrzések még nem derítették fényt arra a nemhivatalos forrásból kiszivárgott hírre, miszerint a Műhely Felsőbbrendű Politikai Munkát is Végző Befutott Szakmunkása minden áldott nap beletulajdonít a kocsija csomagtartójába egy kis Vállalati Szenet: kismagy ember - kismagy szén.

Az aszfalton repedések, lyukak: a targonca zötyög, a rakomány leborul, a rakodó szidja a jó ... istent, életet, utat.

Balra a Kazánház, a Nagy Melegség, amire mindenki vágyakozik, s vágyát beteljesíteni az egyik Fűtő odalép este a Fialat Portáslányhoz, ám vágya nem teljesedik be, szinte kidobják, de megússza. /Ez egy történet volt./ Egy másik történet: hulladékanyagból zsákot varratnak az exportponyvának, hogy ne legyen hulladék. A zsák szűk, a rakodók erőlködnek, aztán /észrevétlenül/ szétszaggatják a zsákokat. Majd a felhúzott zsákokat is szétszaggatják. A megerőszkolt hulladék a Kazánban végzi.

Több a meleg. Nagyobb a füst. A Környezetvédő Hivatal hamarabb büntet.

Azt ne mondja valaki, hogy ezt a történetet nem lehet szeretni: a materialisták szerethetik az anyag körforgásáért, az újítoók az újításért, a hallgatók a szóki-mondásért, a misztikusok a Minden-Egyért, stb. Tehát: fölösleges mentegetőzni.

Balrább /az egyik targoncás nyelvtani remeklése az örökös fokozás/ bejárat, homály, szösz, aztán csattogó szö-vőgépek, vagy mik, nem fontos. Aztán egy csöndes terem, por, eső esetén víz, aztán egy terem, csattogás, szösz,

aztán egy terem, ponyvakupacok, aztán egy terem, eső esetén víz, csattogás, aztán egy öltöző, lábszag, melegvíz, csattogás, lábszag.

És aztán sötét raktárak, egérszag, pálinkásüvegek, por, műanyag-lánchegységek, na és a Műhely, a varázslatos esztergapadok meg a többi. A régi épületek takaros téglasoros párkányokkal, arányos alkattal bizonyítják angol származásukat, az új falak egymásnak dőlnek, mint a részeges putrik.

Az irodaház panel-eleganciával terpeszkedik a sovány, elsózott rózsakert mögött.

A Színhelyhez a fázós téli hajnal sötétje passzol. Ehhez meg a meleg Bungi /értse: pihenő, reggeliző, dohányzó helyiség/ passzol, a rakodók birodalma. A "Bungi" természetesen a dolgozók által használt név, és nem is ironikusan használt név: a Bungiban virágok találhatók, poszterek /egy cseh sör-, egy Brueghel: Bábel tornya-, egy jó seggű Márka-reklám-poszter/, kávéfőző, asztal, padok, vízcsap, tükör, szóval minden, ami kell /kivéve a rádiót, mert az nagyon tilos!/. Itt azonnal jelentkezik az ott-honosság vágya, a tisztaság-kényelem-szeretet, az értékek megbecsülése /lásd: sör, Bábel tornya, jó segg/. Ez a Bábel-torony-ügy különben máig megfejtetlen, s valószínűleg az Örök Titkok osztályába sorolható, mert a dolgosok még nem közölték, hogy miért tetszik nekik: azért, mert nagy, vagy mert mozgalmas, mert sok dolog van rajta, vagy ezekért együttvéve, vagy megmagyarázhatatlanul. A résztvevő persze nem kérdezi meg ezután sem:

- Miért szép?

Tehát: a fázós téli hajnal sötétjében kékes, lomha halak gyülekeznek a 40 wattos égővel megvilágított meleg akváriumban.

3: ki ki/-/csoda?

A fájdalom átjárja a tájat. A hűsleges tisztaság fölégeti: s mint tudjuk, a meleg levegő fölemeli a testet /lásd: Montgolfier-testvérek/. Nem felejtethető el e kettős szempont.
Íme.

A csopvez szemében évszázadok begyakorlott sunyisága. EGYÉBKÉNT vidám, kunfajta legény: harmonikázik és iszik, tokája remeg. Ha szekrénybe ültetik, szája szögletén pikánsan bugyog a pálinka. Enyhén rothad a bele, kifogástalanul borotválkozik. A falut elcserélte a kényelmes lakótelepért: a jövő ígérete ő is. Ellopja, ami ellopható, eladja, ami eladható: hiába, ami folyik, az drága. Több ízben megjegyzést tett néhány rossz külsejű egyénre, s a felhangokban mintha a "természetes szépség" adta önbizalom aeol-hárfája rezgett volna. Alapos fejtörést okozott a részvevőknek: a csopvez azt hinné, hogy Ő SZÉP?

A csopvezh igazi férfi: sapkát nem visel, bajsza álláig fut, barkója konzervatív, sosem szenvedett a pattanásoktól /csak itt, csak itt - a vizet sózzák + hipózzák!/, a munkahelyet nem tekinti óvodának, sem kifosztandó banknak, pontosan dolgozik, otthon a fólia hozza a pénzt, de volt már négyese is a lottón, egyszer-kétszer megcsalta a feleségét, nem iszik, a dohányzásról leszokott, s még a Főnöknéninek is visszabeszél /ritkán + pajkosan/.

Büszke erő sugárzik magyarosan tömött tagjaiból és mondataiból. Összehasonlíthatatlanul finomabb sunyi, mint a csopvez, hiába, az árnyalatokat még nem értékeli a durván tagolatlan munkahelyi demokrácia.

Pörsing úr /nevét félelmetes lassúságáról kapta/ afféle nagydarab beatnik, ismeri az Omega és az Illés együtteseket /a régít/, nem iszik, nem dohányzik, óvatosan dolgozik, ami különösen a vagonban észlelhető, amint a 120 kg-os

bálát fejmagasságba emelik, hogy fölrajkják a 3. sorba, és Pörsing úr csak tapogatja azt a dagadt dögöt, a mellette álló részvevő fejét elönti a vér, füle zúg, belei kitüremkednek a nadrágszíj fölött, lába remeg, gatyája ázik, szédül és szépeket gondol, míg végre helyére kerül a munka tárgya, s jöhet a jól megérdemelt lihegés. Pörsing úr fogazata ritkás /bár ép/, arca sima, s ez valami fiús bájt kölcsönöz ennek az érett, mosolygós, magyar családapának.

Tóni úr, a rangidős szépfiú, közel a nyugdíjhoz /a kertes családi házban eltöltendő nyugdíjhoz!/ bátran indulhatna bármely férfi-szépségversenyen: az izmos testen feszül a bőr, tartása katonás, járása ruganyos, táncos léptei csak a munka közeledtével macskásodnak el: nem iszik, nem dohányzik, nem kávézik, enyhe gyomorfekélyét senki nem olvasná ki derűs rókaképéből: "Pszihihhi" /így nevet: lehetne ez jelszó is/. De ne ironizálkodjunk - a lustaság alapvető jog, főképp olyatén egyéneknél, mint Tóni úr, aki az ötvenes években töltötte le katonaidejét, volt vagonkirakó, gazdálkodó, miegyéb. Biztos derűjét három dolog szakítja szét: 1. ha "svejcijét" lekapják, földre ejtik, 2. ha Gatyá Tóninak szólítják, 3. ha nehezebb, vagy ugyanolyan munkát kap, mint a többiek.

Ferkó úr, az ifjú bajúszkirály, a brigád bohóca, bütykös ujjaival és ritkaságszámba menő, jókora férfiúi díszével tűnt ki.

Egyébként mostohafia Tóni úrnak, ez azonban kb. 1 hónapig homályban maradt a részvevő előtt, aki nem értette, mért kíséri röhögés Ferkó úr előtt Tóni úrra tett megjegyzéseit.

Géza úr, a jóságos, kövér parasztgyerek, 1 újszülött fiú apja, almatermelő, a legszorgalmasabb rakodó, a leginkább hajlamos az önérdékképviselőre /pl. az egy báláért járó csomagolási pénz - 7,50 Ft - emelésének - természetesen

A Raktáros úr kisfia apja szárnyai alatt dolgozik /vagy legalábbis annak közelében/. Hasonlítanak egymásra, mint egyik zsírosbödön a másikra, csak a fiú motor- és autóbuzeránst, ezekhez talán ért is /azért leginkább a sefteléshez/, míg tisztelt apja csupán minden mozdítható hazamozdításában jártas.

A Mama /ne csodálkozzon senki a név feudális csengésén: ez van!/, vagyis a Főnéni, ez a bátor sasorrú, fölül szikár, alant terebélyesebb hősnő, aki e családias vállalkozás /szoc. brigád/ élén áll, érti a kor szavát. Bátran káromkodik, túllépve a képzavar határait /pl. a saját "kis férfi nemi szervét" emlegeti - bár ki tudja?/, bátran elvállalja a feladatot, amit rábízna, s a brigád csinálja meg, a pluszpénz ígéretében /ami vagy van, vagy nincs, de olyan kicsike többnyire, mint amilyen nagy a kézfogás/, bátran megajándékozza a Főnökét, a Főnökök Főnökét, fölhasználja informátora /a csopvez/ információit, csíp, élénkít, lecsesz, sőt kicsesz /pl. a nagyszájú Géza úrral/, majd gálánzkodik: az év végi hajrá után meghívja "fiait" egy marhapörköltre, s ő állja azt /ne szóljunk arról, hány marhapörkölt kerülne ki a vállalati mellékesből + a jutalomból; az adatok ködbe vesznek/.

4: történet

Hallható a büfében, reggeliért sorban állva. Előadja Juliska /férjes asszony/, hangosan, a barátnőjének, hogy mindenki értesüljön a nagy eseményről. Hogy tisztán lássunk: Jancsi, a másik főhős, nős férfi, és nem Juliska a felesége. Az ígért történet: Jancsi és Juliska kettesben töltötték az előző estét. Egy tucat tojásból rántottát sütöttek, megittak hozzá egy üveg diólikőrt. Aztán addig keféltek, míg a 7. menetben le nem estek az ágyról.

5: a szokás hatalma

Hétfő. 5 óra 45 perc. T. úr belép az öltözőbe. Jobb kezében koszos, virágmintás szatyor. Hangosan köszönti a szembejövőt:

- Maga bén va, ... úr?

Kedd. 5 ó 45 p. T. úr belép az öltözőbe. Jobb kezében koszos, virágmintás szatyor. Hangosan köszönti a szembejövőt:

- Maga bén va, ... úr?

Szerda. 5 ó 45 p. T. úr belép az ölt-be. Jobb ke.-ben koszos, virágmintás sza. Hangosan köszönti a szem.jö.-t:

- Maga bén va, ... úr?

Csü. 5 ó 45 p. T. úr be. az ölt.-be. Jobb ke-ben koszos, virágmintás sza. Hangosan kö. a szem.jö.-t:

- Maga bén va, ... úr?

P. 5 ó 45 p. T. úr be. az ölt.-be. J. ke.-ben ko., vi. min. sza. Han. kö. a szem.jö.-t:

- Maga bén va, úr?

Szombat. Délelőtt. T. úr távolról hangosan köszönti a Karácsony és Újév közti napokat előre ledolgozó rakodókat:

- Na mi va?

Ennyi.

6: esésben

Megesik, hogy elesik. A megrakott IFA oldalát képtelenek voltak lezárni, hiába nyomorgatták hárman is. A r/észvevő/főlmászott, hátát nekivetette a ZIL oldalának, lábát az IFA-nak feszítette, áthidalta a levegőt és benyomta az oldalt. Bizony, elismerésszag terjengett, s ezt eloszlatni

a szépséges csopvez megrángatta a r lábát, aki valahogy félkőnyékkel lógott a kocsin. A rángatástól elvesztette az egyensúlyát, megindult fejjel lefelé. Hidegen megszemlélte a másik teherautó éles sárhányóját: helyes kis eredménye lesz, ha ide veri be a fejét. Jött a nagy puha zuhanás, érzéketlen repülés, mintha egy szippantásba beleférne egy erdő lehellete, az érzékelés kiterjedt, az orrluk és a pillanat kitágult, a tér pedig egy közeledő sárhányó csatornájává szűkült.

Félelem: o. Akarat: o.

S mint valami tetszetős történet, váratlanul-várva-vártan megfordult az események forró palacsintája, azaz a r hátát mutatta az éles sárhányónak, az végighasította pufajkáját, s egy puffanással földet ért a repülő ember. Az L alakban kiszakadt kabátot megvarratta, s így már két L betű tulajdonosának tudhatta magát /a másik L betűt barátnője varrta belülre, ugyanolyan szélességben és magasságban, még annak idején, rejtett jelnek/. Nem felejthető a megejtő esetlenség kettős szempontja.

A strandon szerényen járt-kelt. Karcsú, izmos alakja így is feltűnést keltett bizonyos körökben: a magányos, ámde ápoltság körében. Csónakjába fölvevett egy fekete-fehér fürdődresszes, sötét hajú, villogó fogú, rugós mellű nőt, aki - amint beljebb eveztek - azonnal levetkőzött, és combjait a strand sikeres mindenese felé tárta. A férfi megmártotta ujjait a ropogásra piritott színekben /TECHNICOLOR/, és elragadtatásából verejtékesen kihátrálva azt mondta:

- Köszönöm, van már barátnőm, nem tehetem, köszönöm.

A nő zavartan felöltözött, a férfi kilépett a partra, belekeveredett egy verekezésbe a sörözőnél. Mint kidobóembernek, bizonyítania kellett, bizonyított is, aztán kidobták, már nem emlékszik pontosan, miért.

Útja kopár, köves fennsíkon vezetett, a napszél zizegettette a homokot, a nap füstölt, visszhangzott a száraz csöndben. Kétoldalt két szimmetrikus, mellszerű sziklás domb. Baloldalt, a látómező szélén, mint egy portölcsér, hangtalanul föl-kúszik a dombra egy vadászgepárd. A gepárd áll a dombtetőn, a férfi áll az úton, a gepárd lusta ugrásokkal úszik le a baloldali dombról, a férfi lihegve csörtet föl a jobboldalra, a távolság csökken, a férfi meglátja a neki előkészített, földbe vájt, sziklaboltozatos kriptát, ami a kiáradó sápadt-kék neonfénnel hívja föl magára a figyelmet. Beugrik a szűk kamrába, hátát nekiveti a frissen rakott falnak, lábát a dróthálós üvegajtónak feszíti, áthidalja a kriptát és kinyomja a befelé furakodó gepárdot. Nem felejtí el az üvegen enyhén szétlapuló mancsok látványát, ahogy kérnek és követelnek, és ostobán megtorpannak az üveg rejtélye előtt: erőszakos és független szörvirágok. A férfi kegyetlenül feszíti az üveget, arca eltorzul, combja begörcsöl, ki sem egyenesedhetik szabadító börtönében, nevetethetékje támad /a szuszos műanyagpadlón sápadt-kék tócsák/:

- De jó így bezárva. Minek is engedtek szabadon? Itt talállok valamit.

Körülnézett, amennyire helyzete engedte, semmit sem talált, csak magát látta erotikus alulnézetben saját izzadságában. A gepárd nyilván megunhatta az ácsorgást a gusztusos, de megközelíthetetlen férfi előtt, föl-alá járkált a krypta környékén, a domb lankásabb részén. A férfi kifújta magát, ellazította combját, előlépett a forró kriptából. A gepárd alatta állt, nézte, izmai megfeszültek, a férfi lehajolt, átölelte a követ /lehetett vagy fél mázsá/ és a gepárdhoz vágta. Lekaszálódott szépséges áldozatához, és öntudatosan azt mondta magának, látva a sziklákra kent agyvelőt:

- Megdöglött. De hogy viszem haza? Ki hiszi el, hogy kinyírtam egy gepárdot pusztá kézzel, ha nem viszek haza semmit?

Megmarkolta a két hátsó lábat, jobb vállára húzta a döglöt, és nyögött egyet:

- Uhm.

Az állat szétroncsolt feje minduntalan beleakadt a kövekbe, a prém alatt gőzölgött a férfi, a súly megszedítette a zörgő hőségben. Ledobta a tisztátlan trófeát az út közepére, belerúgott:

- Nem viszlek tovább, nem, nem, nem. Rohadj meg.

A tetem rohadt is már, a férfi valami éles tárgy után nézett, amivel lenyúzhatná. Talált is egy L-alakú, jó fogású, csipkés élű kemény követ, s ezzel aztán szaporította a tétel bizonyítékait, miszerint "legszebb álmaink is megvalósíthatók".

Viszont legszebb álmainkat is kisiklathatja egy piros folt az alkaron. Viszket: vakarjuk. Növekszik. Dühösen vakarjuk. Nő-nődögl. Helyes kis rücskök emelkednek ki félkaréjban. Viszket: megütjük. Aztán feladja, orvoshoz megy. A vakolaton foltok, a mennyezet elérhetetlen magasságokban, a deszkafallal elkerített fedetlen öltöző mögül időnként disztिंगvált röhögés hallható, szemben egy fekete kazánajtó löki homlokának a meleget, senki nincs ott rajta kívül, tehát sorba áll. A kövérkés orvos izzad, kijön, följebb tolja a fekete műanyag-keretet, bemegy, kijön, savat csöpögtet a vörös foltra, a bőr füstöl, perforál, a folt marad. Kenőcsöt hoz, kötést, tapaszt, vág és ragaszt, izzad. A karon egy csatatér friss hányásai, tölcseirei, szemete. Az orvos följebb tolja szemüvegét, kinyitja a kazánajtót, izzó szenet vesz fogójába, a sebhez közelíti. Az eredmény késlekedik, akár a fájdalom. A túlfűtött helyiséget átjárja a gyógyszer- és füst- és izzadságszag.

A doktor följebb tolja szemüvegét:

- Alkalmaznunk kell a fehér eljárást. Kérem, lépjen be az öltözőbe!

A férfi belép, az ajtó záródik, ő a falak bezárta négyzet közepén áll, az orvos megnyomja a gombot. Az üvöltő fehér fény testének legrejtettebb celláját is áttöri, méterekre földobja, és tartja a plafonhoz szegezve, megfosztja ruháitól és testének minden színétől, míg a rettentés nyomás alatt derengő, kocsonyás fehér plasztikká nem formálódik az anyag.

Akkor puhán leereszkedik a megfoghatatlan lift, a férfi kiléphet az öltözőből, köszönetet mondhat az izzadó, örökké elfoglalt orvosnak /esetleg pénzt is adhat neki, amit az - tekintettel az SZTK-keretre - természetesen nem fogad el/, az ajtón betóduló, előbb az orvos felé hajlongó, majd a férfit meglátva hirtelen elnémuló, és orrlyukakból kimereődő szőrrel tüntetően meghökkent tömeg sorai közt immár gyogyultan, habár érzéketlenül és meztelenül távozhat.

7: a kézierő előnyei

A hős fölhúzza a hálóvá kopott máltai kordbársonynadrágot, a lengyel keki anorákot, a cseh kosárlabdacipőt, bal kezébe zöld, 20 literes, orosz műanyagkannát, jobb kezébe fehér, 20 literes, magyar műanyagkannát fog, s teljes fegyverzetben nekivág az útnak.

Most valahogy ecsetelgetni kéne a reménytelen lendületet, a keserű lobogást, a fickós örömet, ahogy megáll az ősi Kapuk előtt, ahogy nekikészül magába lépni, amint ezt dudogtatja a hideg, téli esőben:

- "Ki tudja, hol van, /az az álmodás,/ mikor egy tangó/volt a vallomás".

Egyedül van, rugalmasan, keményen, hosszút lép. S minél inkább fázik a keze, annál inkább dúdol egy dalt, amit régi nyáron, a FÜSZÉRT-nél hallott, attól a kocsikísérőtől, aki vele hátaltatta föl az egész rakomány lisztet, rizst, miegyebet a Vágóhíd soha véget nem érő lépcsősorán a szakadó esőben:

"Nosztalgiát, igen nosztalgiát/sodor a városban szerte a szél". Erről aztán rögtön egy lány jut eszébe, meg egy ún. magzatelhajtás, és az, hogy ezentúl mindenért meg akar dolgozni, a mindez nyílegyenesen vezet a 2 km-re levő benzinkúthoz.

Itt vagy várni kell, vagy nem kell várni: most nem vár, ellenőrzi, hogy a műszer követte-e az árrendezést, igen, már 4,80 a fűtőolaj, rendben, indulhat a töltés. Csúszik a csap, megöntözi nadrágját, cipőjét, az aszfaltot, mordul a kutas:

- Nem locsolunk.

- Dehát én fizetem, nem? - gondolja, visszaakasztja a csapot, fizet, nem akar borravalót adni, hiszen a benzinkutas semmi munkát nem végzett, mégis, amikor a kék overallban nyúlós másodperceket kutat a kéz apróért, legyint magában, legyen.

- Ez is egy csapda - gondolja, s megindul a teli kannákkal a párás üvegek mögül fönntartással, megütközéssel, csipetnyi lenézéssel bámuló jóltáplált szemek sorfala előtt.

Hideg van, a hideg víz még rátesz egy lapáttal, dermed a kannát markoló kéz, vörösödik.

- Erted, meg azokért, akik mocskosak, fáradtak - gondolja addig, amíg először be nem görcsöl a keze, válla, s leginkább az alsókarja. Leteszi a kannákat. Most jut eszébe, hogy nem szent küldetést teljesít, hanem fűtőolajat szállít magának és neki.

Jön a gyűlölet, a harag:

- Az ártatlanságod tudatlanságodból ered.
- Anyám nem kérte ki véleményemet a születésemről ille-
- tően.
- Senkire nincs szükségem.

Irhabundás autósok vetnek rá ködös pillantásokat, leg-
szívesebben utánuk eresztene egy sorozatot. Hova tűnt a
reménytelen lendület, a keserű lobogás, a fickós öröm-
ről nem is beszélve?

A választ nem fújta el a szél. Ötven méterenként megáll,
rázza a karját, sár és víz, nem számít:

"Hol lehet ő, /vajon hol lehet ő?"

A katonaságra is készült, futott, nem engedhette meg
magának, hogy panaszkodni hallják, s épp azt tette, amit
vártak tőle, ez is egy csapda. Kinyitja az ajtót, fájdal-
mas, égő kezeiből kicsúsztatja a kannákat, leül a hideg
konyhában, rágyújt.

Aztán előnti a megérdemelt szeretet minden névtelen és
minden megnevezhető, csodálatos ember iránt, aki van, s
legfőképpen iránta. Kavarog a füst, míg elő nem hívja a
kő- és faarcu férfit, aki így válaszolt a kérdésre

/"Mit üzen az utókornak?"/:

- Csókolgatom őket.

8: utószó

A lövés, melyet földi célpontra adunk le, s melynek
eredménye a magasan fölöttünk húzó harci helikopter
pilótája jobb fülének alsó széle közepén egy kis csipke
formájában jelentkezik, tehetségünk biztos jele.

A helyzet jelentésétől a helyzet tudása felé
/Csaplár Vilmosról/

Aligha akad a legújabbkori prózákkal foglalkozó kritikai írások között még egy olyan, mint Alexa Károly Csaplár Vilmosról írt értékelése. Legalábbis semmi esetre sem találunk olyan írást, amely megméretettjével szemben ilyen teljesíthetetlennek tűnő követelményt támasztana. A minősítés, amely Csaplár helyét "nemzedéke eljövendő szintézisteremtői között" jelölte ki /ALEXA, 1980 - 67/, ráadásul valamiféle kétélű fegyvernek bizonyult. Egyrészt kétségtelenül segített a kritikának azzal, hogy kijelölt egy olyan határt, aminek teljesítése, vagy nem teljesítése egyúttal minősítette az író. Akadnak értékelések, melyek a csaplári pálya sikerességét éppen az ennek a mércének való megfelelés fényében látják. /Például: "A kék szem és a rózsaszínű mellbimbó története egyelőre - bár egy tendenciája erősen a szintézis felé mutat - csak önszintézis" /DÉRCZY, 1981 - 117/; "Talán sohasem került még távolabbra Csaplár a várt műtől, mert művészete nem az óhajtott szintézis felé halad, hanem öntörvényű útján" /BECK, 1984 - 187/./ Másrészt a definíció maga felveti érvényességének kérdését, s ezzel - ha úgy tetszik - azonnal fel is számolja önmagát: nyitva hagyja a szintézis fogalmának értelmezését, s még afelől sem lehetünk bizonyosak, hogy vajon egyáltalán, ha nem is Csaplár részéről, de megvalósítható-e a nemzedéki szintézis bármiféle formája.

A Csaplár kötetéről írt recenziókat olvasva ugyanis is szembetűnő az a tény, hogy a pálya első felében született, esztétikailag sikerületlenebb műveket a "korabeli" kritika lényegesen lelkesebben fogadta, mint a későbbi jobban megírt, élvezetesebb, érdekesebb köteteket. Ezt a

paradoxnak látszó helyzetet magyarázza, s a nemzedéki szintézis megvalósításának lehetetlenségét világítja meg az, hogy bár Tarján Tamás a FIJAK 1975-ös balatonberényi közgyűléséről írva még joggal állapithatta meg, hogy szerrinte "Bereményi Géza, Csaplár Vilmos, Dobai Péter, Ördögh Szilveszter, Simonffy András, Spiró György alkotásai mutatják a legtöbb, legteljesebb értéket" /TARJÁN, 1975 - 72/, ugyanez a lista néhány évvel később már legalábbis bővül néhány névvel. Elsősorban Hajnóczyra, Nádasra, Esterházyra gondolhatunk a közvetlen kortársak közül. Az ő műveik /Hajnóczy esetében életmű/ nem csupán képviselik, de jórészt jelentik is az évtized irodalmát, még akkor is, ha ezek az írók csak valamivel később jutnak publikálási lehetőséghez, mint az előzőek. A névsor változása aztán már nyilvánvalóvá teszi azt, hogy másmilyen az a nemzedéki szintézis, amelyben Hajnóczyék művei is helyet kapnak. A névsor egyébként nem is önkényes: elég csak a különböző prózai antológiákra gondolni.

Csaplár országos bemutatkozása is egy ilyen antológiában történt, mégpedig címadó novellával. /Ahol a sziget kezdődik/. Az itt szereplők névsora nagyjából megegyezik a Tarján-féle névsorral. A medveölő fia inkább köztes ebből a szempontból, a talán legsikerültebb Isten tenyerén ülünkben az Esterházyék prózája dominál. Csaplár mindegyik reprezentatív antológiában közöl, mint ahogy a róla szóló nevezetes Alexa-tanulmány is helyet kapott a fiatal írókról összeállított tanulmánykötetben. /Fiatal magyar prózaírók 1965-1978/. Ír róla Kulcsár Szabó Ernő is a régi Mozgó Világ EvTiZeDhAtÁrHíD sorozatában. Csaplár tehát pályája legelejétől fogva számontartott, figyelemmel kísért író. Ez még akkor is így van, ha éppen az utolsó kötetet a kritika némi kétkedéssel, és egyelőre legalábbis, alaposan csökkent érdeklődéssel fogadja.

A csaplári pályához közelítve, tehát nem a leghelyesebb mód egy elképzelt nemzedéki szintézis felől indulni. Talán szerencsésebb említeni az író által is beismert /INTERJU, 1980 - 556/, a kritika által is érzékelt /BERKES, 1980 - 11/ választóvonalat az eddigi pálya két szakasza között.

Az első szakaszt leginkább /persze, nem kizárólagosan/ az ún. Sebestyén-történetek jellemzik: a Lovagkor Sikló-pálinka című ciklusa és a Két nap, amikor összevesztünk, vagyis a történetírás nehézségei című kisregény a 70-es évek első harmadának nemzedéki problémáit fogalmazza meg. A nemzedék-értelmezés azonban túlságosan szűkre sikerült, önmagára hivatkozó lett, mivel referenciája nem terjed ki túlságosan messzire, és a megoldások nem tudják elkerülni az amúgy is a témában rejlő közhelyeket. Ez különösen akkor válhat világossá, ha az itt felbukkanó nemzedék-képet összevetjük a későbbi kötetek, de különösen a Kék szem ...-re jellemző történeti-történelmi felfogású nemzedékértelmezéssel. A későbbi kötetekben - és ennek talán legelső példája a Vásárlóink figyelmébe ajánljuk a Zaporozsec 968-as típusú gépkocsit című kötet utolsó darabjaként szereplő A Csikósok és a Kreutzok című elbeszélés - a nemzedék nagyobb távlatot kap, s mint történelmi fogalom szerepel. Ehhez a szemlélethez aztán Csaplár már meg tudja teremteni a kellő esztétikai alapot. A Sebestyén-novellák egy bizonyos hangulat kifejezésére voltak hivatottak, eképpen hangulatjelentésekké lehettek egy generációról /HORPÁCSI, 1983 - 77-78/. Vagy egy másik vélemény: "a közérzetet, az életvitelt tárgyasító elemek a fontosak, s nem, mondjuk a karakterek, amelyek itt gyakran nem is többek jelzésnél" /VARGA LAJOS M, 1977 - 67/. De "helyzetjelentések" /NÓG-RÁDI, 1972 - 95/ is voltak, hiszen "felfedezték" ennek a generációnak két, természetesen nem kizárólagos, de egymás-

tól egyáltalán nem független alaptípusát: a környezetétől elszakadni vágyó külvárosi kamaszt, és az egyetemi létet megkérdőjelező, teljesen értelmiségivé válni nem tudó fiatalembert. Morális választásukat tekintve ezek a Csaplár-hősök azonban köstes figurák, akik létezésükkel ugyan éltetik valamennyire a két típus valamelyikét, de nem képesek az egyiket morálisan is átélni. A Sebestyén-történetekben nem az önéletrajzi egyezésekkel terhelt elbeszélő/történetmondó a középponti figura, hanem Sebestyén, aki a választásnak nemcsak egzisztenciális, de morális súlyát is átérzi. Ez még akkor is így van, ha a történetekben mindvégig némileg homályban marad/van olyan elbeszélés is, ahol éppen csak megemlítődik/, mégis ő lesz az etikai mérce, a vele többnyire ellenkező elbeszélő is hozzá fog igazodni. /az említett két alaptípus egyébként nem egyedi, kizárólagos Csaplár-figura: külön-külön megtalálhatóak Csaplár két kortársánál. A külvárosi kamaszok Mózes Lajos a szociográfiai hitelességig kiélezett novelláiban tűnnek fel - A legjobb helyek fortélyai -, a hatvanas évek végi, hetvenes évek eleji "lézengő" egyetemisták világát Langyel Péter írta meg - Mellékszereplők./

A Sebestyén-történetek magukon viselik a kezdet nehézségeit, és igaz, hogy tiszteletreméltó, ahogyan Csaplár "vállalja kezdeményeit is" /MARGÓCSY, 1982 - 75/, az sem hallgatható el, hogy főleg a dikcióban képtelen elbeszéléseihez megfelelő alapot teremteni. Ez elsősorban talán azért van így, mert egy adott időszak argóját, kiszólásait egy rákövetkező esetleg kétkedéssel, ellenérzéssel fogadja. Ritkán sikerül a kiszólásokat, argót időtálló irodalomná emelni.

Csaplár szereplőit aztán megpróbálja változatos helysíneken mozgatni, de miután az alapsémák változatlanok maradnak, s a szereplők morális döntéseiket nem tudják véghezvinni, vagy pedig csak félig-meddig képesek erre, ráadásul a novellákhoz nem párosul különösebb nyelvi-mester-

ségbeli újdonság /ez különösen a későbbi munkákhoz képest feltűnő/, a Sebestyén-történetek döntő többsége artistikusan kudarcra van ítélve. A történeteket az érdektelenné válás veszélye fenyegeti.

E veszély elkerülésére tett kísérletnek tekinthető A királylány szivacskaabátja című meseregény. Itt valóban nagyobb szerepet kap a groteszk és a fantasztikum, bár egyelőre nem erre az írásra lesz jellemző a mikrorealista technika kifejlődése /REMÉNYI, 1974 - 1139/. Az írói világ színesedése mindenesetre érzékelhető tény. Egy másik észrevétel is csak némi kiegészítéssel fogadható el: "úgy látszik, Csaplár Vilmos a káoszt alaktalansággal igyekszik kifejezni" /VARGA LAJOS M, 1977 - 68/. Mintha sokkal inkább arról lenne szó, hogy az "alaktalanság", a szerkesztettség túlhajtása szüli meg a káoszt. Az "ábrázolás" és az "ábra" érzékelt egyenes arányossága azért sarkalatos pont, mert az első pályaszakasznak ez a viszony lesz az esztétikai mércéje. Kétségtelen, a Királylány ... ugyancsak zsákutca, de hordoz a későbbiekben hasznosítható tulajdonságokat.

A pályaszakasz sikertelenségeit, buktatóit, kitérőit mintegy magyarázza egy korábban adott Csaplár-nyilatkozat: "modelljeim csak mint állandóan átalakuló nézőpontok ragadhatók meg. Innen adódnak a megjelenítés morális és esztétikai problémái. /CSAPLÁR, 1972 - 1968./ Az állítás azért fontos, mert védelmet nyújt, akár a későbbiekre nézve is. A következő kötet, a Vásárlóink ... tartalmaz még gyengébben sikerült elbeszéléseket, de a már említett A Csikósok és a Kreutzok című novella embrionális állapotban magában hordja mindazt, ami a későbbi kötetekben kifejlődik, történetteremtő erővé válik.

Talán itt érdemes kitérni arra a kézzelfogható tényre, hogy a kötetek elrendezése távolról sem véletlenszerű. Az írások sorrendje mintha kinyilatkoztatásszerűen magán

viselné az értelmezés igényét. A kötetek utolsó darabjai mindig előlegezik a következő kötet alaphangulatát. Így volt ez a legelső kötetnél, a legutolsó írás /Ahol a sziget kezdődik/ adta meg a következő novelláskötet, a Vásárlóink ... felütését. Itt hangsúlyos helyzetben van az elbeszélések között az első írás /Válaszlevél egy Algériába utazó mérnöknek/, ez fogja ellenpontoszni a már említett A Csikósok és a Kreutzok-at, éppen azzal a relációval, ami a csaplári pálya két szakasza között fönnáll. Különösen áll a történetek sorrendjének fontossága a válogatott novellák gyűjteményére, A kételkedés útjaira. Az első és az utolsó novella itt is kitüntetett helyzetben van /Ahol a sziget, Csikósok .../ Elűt a többi elbeszéléstől ez a kettő abban is, hogy bár az egész kötet válogatásának elve az volt, hogy a Sebestyén-történetek egymás mellé kerüljenek, ebben a két írásban - eltérően a többitől - Sebestyén még inkább jelzésszerűen van csak jelen. Emiatt a két novella a többi köré keretet képez /feltételezésünket erősíti a tipográfiai különválasztás/. Az így kapott történet-tömről ugyancsak leválasztható az első és az utolsó novella, most abból a megfontolásból, hogy az első /a Két nap.../ és az utolsó /Moralista történet az ezerkilencszázhetvenes évek első feléből/ ugyanannak a problémának a legkevésbé sikerült, illetve talán legjobb megfogalmazása. A Moralista történet ... egyébként nem csupán szépirodalmi okok miatt tűnik lezárónak, de azért is, mert kronológikusan nézve ez az utolsó írás ebből a problémakörből.

A választóvonal tehát jól megragadható, valóban a Vásárlóink.. és a Kék szem.. közé esik. Véleményünk szerint ugyanis Csaplár Vilmos /saját és környezete/ helyzetének jelentésétől itt jut el először /saját és környezete/ helyzetének tudásáig. A legelső írásokban a "nemzedék" szó azonos korú emberek összetartozását jelentette.

Újabban Csaplárnál a fogalom kiszélesedik, történelmi távlatú /is/ lesz oly módon, hogy itt már fontos azoknak a kapcsolatoknak is a minősége, amelyek révén egy nemzedék viszonyt teremthet egy őt megelőzővel, vagy egy rákövetkezővel. Itt a nemzedék értelmezése nem szűkül le, nem lesz partikuláris abban az értelemben, ahogy az a kezdeti elbeszélésekben történt, éppen ellenkezőleg: a nemzedékek meghatározására kizárólag együttállásuknál fogva kerülhet sor. Ráadásul ebben a felfogásban a fogalomnak nincsenek olyan kitüntetett pontjai, mint amilyen a korábbi novellákban Sebestyén volt. A már többször is említett Moralista történet ... emiatt is lényegesen eltér a többi Sebestyén-történettől, hiszen ebben vitathatatlanul felmerül ez az elem, a nemzedék tudatának tisztázása, de úgy, hogy egy korábbi nemzedék tudatával lesz összehasonlítva. Az egész ráadásul eléggé plasztikus, kézzelfogható formában, Sebestyén és a sebhelyes arcú öregember beszélgetéseként történik, amit átsző egy korábbi Sebestyén-novella cselekményének folytatása. Csaplár a Kék szem... történeteiről így nyilatkozik: "Talán úgy fogalmazhatnék, hogy hőseim a történelmi és az emberi nemzedékek láncával mérhető idő állandóan fújó szelében élnek, és nem is önálló individuumok. Tömeghősök, egy végtelenül hosszú relief alakjai." /INTERJU, 1980 - 551/ Szemben a korábbi kötetek esztétikai megjelenítési bizonytalanságaival /"A káoszt nem lehet kaotikusan ábrázolni, hamis káoszt hamisan még kevésbé" CSERHÁTI, 1972 - 10; "Úgy látszik, hogy Csaplár Vilmos a káoszt alaktalansággal igyekszik kifejezni." VARGA LAJOS M, 1977 - 68; "... lehet-e a művészetben a zűrzavart zűrzavarral érzékeltetni. Alig hiszem, s kivált az epikában." /KIS PINTÉR, 1979 - 15/, a Kék szem ...-ben sikerül megteremtenie Csaplárnak az illő formát is.

Van olyan vélemény is, amely a Kék szem ... novelláit egy megírandó regény elemeinek tartja. /BECK, 1984 - 185/ Ez az észrevétel akkor lesz különösen jogos, ha tudomásul vesszük Csaplár állítását, miszerint a Psyché című film forgatókönyvének írásakor elkészült egy néhány száz oldalas mű. Mintha ebből váltak volna le a Kék szem ... darabjai, az Előtanulmányok a Szép epikus korszakunk című regényhez rövidebb-hosszabb írásai valamint még egy forgatókönyv, az Előtanulmányok ... legkerekesebb egésze, a Szociográfia című novella alapján írt, és azóta elkészült filmé, A kutya éji daláé.

A Psychéről Csaplár a következőket mondta: "Weöres művében találtam valamit; az emberi sorsoknak egyfajta epikus szemléletét és a szinte tapinthatóan konkrétak és az elvontságnak olyan új közléseket adó egymásra játszását, ami egyrészt elég közel állt emberképemhez, szemléletemhez, másrészt eléggé izgatott, mint megközelítendő titok, ahhoz, hogy kapcsolódni tudjak hozzá ... Így született meg bennem egy fantasztikus-realista história alapeszméje, mely teljesen valóságos, nem terheli semmilyen parabolisztikus elem, csak egy mozzanat fantasztikus: a korszakok mind beleférnek hőseink életébe." /INTERJU, 1980 - 555/ A Kék szem-ben ugyanígy, annyira szándékosnak tűnik a történetek közötti egymásrajátszás, annyira sikerült lesz az epikus kohézió, hogy talán megengedhető az a következtetés: az idézett állítás nemcsak a film forgatókönyvére, de a kötetre is érvényes.

Érdemes szemügyre venni, hogy milyen motívumok eredményezik a kötet belső kohézióját. Azt, hogy alakjai "egy végtelenül hosszú relief" alakjai, jól érzékelteti azzal, ahogy ezeknek az alakoknak nevüket adja. A címadó novellában például 34 nevet sorol fel, s ezek közül a legtöbb semmilyen módon nem különül el a többitől / Kék szem ... 113./ Néhányat viszont egy-egy jelzővel kiemel, bár

azonnal vissza is kerülnek - maradjunk az író hasonlatánál - a reliefre azzal, hogy nem az ő történetüket mondja el. A nevek között ugyanis szerepelnek a novellák hőseinek a nevei, ezek a figurák tehát mégis ki fognak emelkedni ebből a "közös sorsfolyamból". "Nevek végtelen sora, melyek csöndesen meghúzódnak a pélbániakönyvek és az urbéli összeírások lapjain" - kommentálja a névsort az elbeszélő. A nevek aztán képesek lesznek egyrészt a novellák összetartozását jelölni, másrészt a nevek és a hozzájuk csatolódó történetek definiálják az írások helyszínét is. A nevek /szereplők/, a történet /cselekmény/, a helyszín /tér/ után a kialakult vázra az idő épül fel. Méghozzá úgy, hogy poétikailag szükségszerű szerepéből némileg kilép, és elsőrendű történetsszervező erővé válik. "A kék szem ... többi novelláira már egyértelműen az jellemző, hogy történetek ... az írásokban így vagy úgy, de már a folyamat, a múlt lesz az egyik főszereplő." /DÉRCZY, 1981 - 117/.

Itt válik világossá az, mit is értettünk a nemzedék újabb keletű értelmezésén, hiszen a történelmi idő ezen a ponton találkozik az individuumok élettörténetével. Jó példa erre a címadó történet, vagy a Gódorok mája című. /Az egyik kiemelt történelmi eseményekkel, a másik anélkül./ Ezen a ponton lesz igaz a megállapítás, mely szerint "Csaplárnál a történelem nem csupán társadalmi folyamatot, hanem biológiai öröklődést is jelent, ... genetikai meghatározottságot." /ANGYALOSY, 1982 - 114/. A "biológiai öröklődésre" vagy "genetikai meghatározottságra" /talán a legfontosabb a kohéziót létrehozó motívumok közül! /jónéhány példát tudunk sorolni. Az öröklöttséget jelöli a Gódorok fűrészsizma: "A Gódor család férfitagjainak különösen fejlettek a fűrészsizmai" /45./ A karizmok a fűrészsizmokkal szemben nem öröklöttek, hanem szerzettek: "... megfeszített karjának duzzadó izmait nézte, melyeket súlyzós gyakorlatokkal, úszással, kajakozással fejlesztett ki az évek során". /68./ A karizmok és a fűrészsizmok együtt

többször is említést nyernek. Egyszer mint a gondolkodás szinonimája: "Gódor Árpád egy sejtelmes kijelentéssel, egy látszólag közömbös szóval, vagy még ennél is kevesebbel: a karizmai és a fűrésziizmai egyidejű megfeszítésével képes volt bonyolult előzményekből levonni a következtetést, anélkül hogy akár az előzményeket, akár a következtetést megfogalmazta volna." /54-55/. Egy másik alkalommal mint érzelemnyilvánítás: "Gódor Árpád karizmai és fűrésziizmai megfeszültek az ing alatt, két szemöldöke alig észrevehetően egymás felé mozdult". /59./ Egy harmadik esetben gesztus a karizmok mozgatása: "Megfeszítette a karizmát, hüvelykujjal a lámpás felé bökött." /81./ A fűrész- és karizmok ellentétéként, az egészséggel szemben a betegséget jelölve szerepel a novella címében is jelenlevő máj. A történet egyes jelenetei is e körül a máj körül forognak, de a "Gódorok mája" összetétel a többes birtokos ellenére sem a biológiai öröklöttség képe, sokkal inkább szerzett betegség. De az öröklöttségre [=biológiai összetartozásra/ példák a következők: "Gyönyörű, dús haja volt, akár csak a húgodnak. Tőle örökölte." /65./ Vagy: "A Kányáknak általában nagy, hófehér, szabályos alakú metszőfogaik nőttek." /118./ "az unokák széles, Kányáktól örökölt száját, kék szemét nézegetve" /144./

A címben is szereplő kék szem ugyancsak az öröklöttség jelképe. Vele szemben a cím másik fele, a rózsaszínű mellbimbó nem az öröklést jelenti /amibe némileg beleérthető a születés/, nem is a szerzettséget /vegetáláslétezés-állandóság/, hanem az öregedést /halál/. Példák ebből a motívumcsoportból: "Tizenöt éves korában addig rózsaszínű mellbimbói pirosodni kezdtek /aztán majd megbarnulnak/." /131./ "Az asszonylét korai jelei, a zsirpárnák, a combokon is kezdték benőni a lánykorszak nyulánk izmait." /56./ Éppen ez a motívum lesz az egyik átvezető kapocs a Kék szem ... és az Előtanulmányok ...

között. Ott: "A hús az arcon fonnyadni kezd, az arc vékonyodik, a csontok egyre határozottabban látszanak. Ahogy a csontok dudora nő, úgy süllyednek a szemüregbe. Kisebbednek, zöld színük élesedik /...stb./". /62./ Feltűnő, hogy a két könyvben milyen sok a testiségre /Kék szem ... 23./, a test különböző működéseire /"A nedveinek szaga is gyermeki." Előtanulmányok 25./, a testtel történő különböző, rendszerint drasztikus momentum /"Izzadság ütött ki a hátán és a hóna alatt. Öklén felszakadt a bőr. Folyni kezdett a vére." Kék szem ... 76./ Persze, mindez nem funkció nélküli: egyrészt ezzel a naturalisztikussággal lesz emberi, másrészt az elvet /biológiai determinizmus/ így képes gyakorlattá alakítani.

Az idő és egy második idő, a biologikum és egy másfajta biologikum összemosása mellett számtalanszor lesz lényeges narratív elem tér és tér összemosása. Erre példák: gróf Réger Árpádné házának lépcsője és a hozzá fűződő történet /134./ "bizonyos Tóth Vencel italmérést nyitott e helyen" /58./ "Nincs ott semmilyen szeszfőzde! A Gruber-féle sajtgyár telepe működött ott valamikor. Hol van az már! De az is idébb volt, amikor még volt." /84./ "Milyen szeszfőzde? Bőrcserző műhely volt az világéletében." /85./ Ez a motivumcsoport szintén kapcsolódást teremt az Előtanulmányokkal, gondoljunk csak a könyv legelején lévő kerettörténetre /5./, amely a tér és idő egyezésének motívumát rendkívül sűrítve, szinte emblematisztikus tömörséggel kezeli Csaplár. Hatását a hely- és időhatározók következetes sűrítésével éri el.

Csaplár számára különösen fontosak ezek az egyezések. "... miért éppen akkor, miért éppen úgy?" - kérdezi egy korábbi novellában /Vásárlóink ... 138./ A kérdésre önmagának adott válaszok - a szereplők /biológiai létükben és történelmiségükben/, idősíkok /egyedi és közösségi léte-zést jelölve/, terek /történelmi és történetteret egyaránt

jelentve/, ezek egyezésének megmutatása hozza létre magukat az elbeszéléseket.

Van még egy jellemző tulajdonságuk, figyelmen kívül nem hagyható motivumuk ezeknek a történeteknek: Csaplár sohasem tudja teljesen kiiktatni belőlük önmagát. A Csaplár-novella valahol mindig önéletrajzi indíttatású. /Ezért lehet morálisan hiteles a leginkább önéletrajzi Függelék vagy az esszészerű, kissé patetikus Egy kelet-európai értelmiségi Amerikai Egyesült Államokban írt följegyzései./ A Csaplár-elbeszélésre jellemző család a szülőkből leánytestvérből és a háború után két évvel született főszereplőből áll /Csaplár 1947-ben született./ De a Sebestyén-novellák már korábban emlegetett két alap-típusa is önéletrajzi elemekre épül.

Annak ellenére, hogy az egész életmű hagyományosabbnak tekinthető, nem idegen tőle egy bizonyos fajta epikus kísérletezés. Ez talán természetes is Csaplár esetében, aki szerint "a művészet a "rendetlenség" kultusza. Az emberi lény formátlanságának egyik kifejeződése, méghozzá oly módon, hogy minden egyes érvényes mű egyszeri formára való rátalálás." /INTERJU, 1980 - 55o/. Hogy az érvényesség kritériumai melyek, az ebből nem derül ki, mindenesetre Csaplár lehetőséget ad magának az esetleges kísérletre. Kísérlet, vagy inkább formabontás volt A királyné lány szivacsabátja is. Ott a kísérlet visszaütött, mert az író egyszerre kettőt akart: "írni is, meg nem is" /KIS PINTER, 1979 - 15/. A legszembetűnőbb, és sikerességében példa nélküli formabontás Csaplárnál eddig a Kék szem ... egyik darabja, a Hajcsik Imréné tulajdonát képező iratok. Ez a történet ugyanúgy családragény-részlet, mint a mellette szereplő többi novella. Csakhogy itt Csaplár egyszerűen dokumentumokat bocsát az olvasó elé, mindenféle kommentár nélkül: iratok, jegyzőkönyvek, bejelentések, levelek fel-

jegyzések, egy amatőr költő versei sorakoznak egymás mögé. A "matériából" /KULCSÁR SZABÓ, 1981 - 97/ éppen a matéria marad ki - teljesen. Felismerteti az olvasóval, hogy az emberi élet ebből az aspektusból - élettelen tárgyak szemszögéből - ugyanúgy megragadható, mint ahogy az a kötet többi elbeszélésében az elbeszélő szemszögéből történt. Azt a meggyőződést kelti - sikeresen - hogy az emberi élet eseményei dokumentáltak, és e dokumentumok különösebb érzelmi reflexiók nélkül is megállják a helyüket. Ilymódon ez az egyetlen olyan Csaplár-írás eddig, ami elvesztve az egyik fontos elemet, az írói reflexiót, egy eddig bejáratlan térbe kerül. Érdekes, hogy még az elbeszéltség ilyen fokú redukálása is magában hordozza az értelmezés nagyon is eltérő lehetőségét. /Például: "Az iratokból összeáll egy törtődött, kallódó család mizériás élete, de semmivel se gazdagabban, esztétikailag megformáltabban, szuggesztívebben, mintha egy hagyományos novellát olvasnánk." /NAGY Sz. P, 1980 - 13/ - Szerintünk éppen ellenkezőleg: a személyes hang kiiktatódása képes a katarzisz megteremtésére./

Csaplár számára fontos a történetelmondás mikéntje is: az, hogy hogyan találja a történetet az olvasó elé. A történetírás "nehézségei" végső soron kevésbé tartoznak az olvasóra egy hagyományosabb epikus alkotásban: márpedig Csaplárnál ez szinte a pálya legelejétől jelen van. Példák a Két nap...-ból: "Még sok mindent el fogok mondani" /37/. "már sok mindennel leszámoltam és még többel le fogok számolni." /38./ "Épp ezért a régi időkről most végre beszélnem kell" /40./ "Most ígéretemhez híven rátérek a régi időkre." Jöjjön a múlt. Föltéve, ha emlékszem akár a legfontosabbakra is /mindenre emlékszem/, mivel, mint említettem, mostanáig egész igyekezettel el akartam törölni, érvényteleníteni szerettem volna ezt az időszakot" /45./ "De nem erről akartam beszélni." /50./ "Most pedig

végre folytathatom a történetet." /56./

Hasonló körben mozog egy másik kísérlete: a novelláskötet hagyományos szerkezetének megváltoztatása. Persze, itt nem a novellák egy elképzelt sorrendjét cserélte fel egy másikkal. Csaplár semmi mást nem tett, mint a novellákat, írásokat előtanulmányoknak nevezte egy későbbi, nagyobb lélegzetű epikus mű elé. A cím és a mű között nem a hagyományos viszony áll fenn. A cím valódi funkció nélküli megválasztása feljogosította a kritikát arra, hogy "regényt" kérjenek számon "műhelytanulmányok" helyett.

Csaplárra persze mindezek után is inkább az epikus, mint az újító jelzőt használhatjuk.

Ha eddigi kritikusi azt írhatták Csaplárról, hogy tudatos /DÉRCZY/, következetes /KOVÁCS L., 1981 - 79/, tudatosan építkező /BERKES, 1980- 11/, következetes, magabiztos /KULIN, 1972 - 24/ író - ezek a Csaplár pályáját mindvégig kísérő közhelyek -, akkor ez a következetesség, magabiztosság, tudatosság talán abban a törekvésben jelentkezik, hogy történeteit képessé tegye egy szándékos írói program jelölésére: a helyzet jelentése után most végre a helyzet tudása is szükséges. Csaplár megtette a kezdeti lépéseket.

Csuhai István

Kötetek

Lovagkor /1971/

Két nap, amikor összevesztünk, vagyis a történetírás nehézségei /1972/

A királylány szivacsabátja /1974/

Vásárlóink figyelmébe ajánljuk a Zaporozsec 968-as típusú gépkocsit /1975/

A kék szem és a rózsaszínű mellbimbó históriája /1980/

A kételkedés útjai /1982/

Előtanulmányok a Szép epikus korszakunk című regényhez /1982/

Idézett irodalom

- Alexa Károly: Csaplár Vilmos. Mozgó Világ, 1977/6.
38-46 p. Újabb: in: Fiatal magyar
prózaírók, 1965-1978 55-67 p. Az oldalszámok
a kötetre vonatkoznak.
- Angyalosy Gergely: A történelem bővületében. Új Írás,
1982/6. 113-115 p.
- Beck András: "Egy nagy formátlan valamin dolgozom."
Jelenkor, 1984./2. 185-187 p.
- Berkes Erzsébet: A prolóógus vége. Élet és Irodalom,
1980/43. 11 p.
- Csaplár Vilmos: A történetírás nehézségei. Kortárs,
1972/12. 1967-68 p.
- Cserháti László: Egy létforma csődje. Élet és Irodalom.
1972/38. 10 p.
- Dérczy Péter: A megtalált történet. Új Írás, 1981/1.
117-118 p.
- Horpácsi Sándor: A kételkedés útjai. Alföld, 1983/5.
77-78 p.
- INTERJU - Szikszay Károly: Beszélgetés Csaplár Vilmossal.
Életünk, 1980/7. 548-556 p.
- Kis Pintér Imre: Unalmas történetek. Élet és Irodalom,
1974/46. 11 p. Újabb: in: Helyzetjelentés,
Szépirodalmi, 1979. 7-15 p. Az oldalszámok
a kötetre vonatkoznak.
- Kovács Lajos: A kék szem és a rózsaszínű mellbimbó históriája.
Új Forrás, 1981/2. 78-79. p.
- Kulesár Szabó Ernő: Csaplár Vilmos. Mozgó Világ, 1981/6.
96-99 p.
- Kulin Ferenc: Két fiatal íróról. Kritika, 1972/7. 24 p.
- Margócsy István: A kételkedés útjai. Mozgó Világ, 1982/7.
74-75 p.
- Nagy Sz. Péter: A kék szem és a rózsaszínű mellbimbó his-
tóriája. Magyar Nemzet, 1980. nov.23. 13 p.

Nógrádi Gábor: Lovagkor. Forrás, 1972/1. 95-96 p.

Reményi József Tamás: Jelentés Csaplár Vilmosról. Kortárs, 1974/7. 1138-1140 p.

Tarján Tamás: Berényi krónika. Mozgó Világ, 1975/1. /december/ 70-73. p.

Varga Lajos Márton: Csaplár Vilmosról. Alföld, 1977/4. 67-69 p.

Gemini II

Fáraók kora

A barbár tiszteltetés újra hasonmást
szült, s a keretbe ravaszkodott vásznon
papagájok tollázkodnak. A megtörtént
ismétlődik bennük: tenmagadban.

E tonboló hagyományból próbálsz menekülni,
e hold-sivár tájból, hol az önmagát
hasudó cselekmény szellem-piramisokat épít
szüntelen. Nem segíthet sem ember, sem
természet. Az időt, mintha homokórát,
elnyeli a sivatag. Egy óvatlan pillanatban
visszanézel. Ekkor festenek meg.

Darvasi László

Variációk fára

1.

Földbe szúrt levél, erek hajladozó íve közt
arany parázs. A fényben villódzó sejtek zöld
színtestei párát lehellnek, míg a szem egy csepp
hulló gyanta pályáját kíséri.

2.

Búcsút intő nő. Arany ékszer csillog hosszú
csuklóján, s zöld kendő hullámszik kezében egyre,
magasan, bűvölőn; e lebegés kusza vonalai nem hal-
nak meg lombuhllásig.

3.

Alvó turista kőnek támasztott eres keze.
A megharmult ujjak közt egy marék fű. Ágak résein
átfénylik a napkorong.

Latzkovits Miklós

As álom

Korán hajnalodott. Ragyogó bíbor üntötte
el a tájat, a sülddel befutott oszlopai egy ősi
romnak lassan fákká váltak. A szél összegabalyodott
üvegcsálakat sodor és madarakat, melyek olykor
nekiütődnek a távol tükreinek; olyankor megcsendül
az ég, mint keccintáskor régi kristálypoharak.

Soha

Ne mondd,
hogy nem kapsz fényt,
és csúfolódnod kell.
Üres a játék,
melyet ki tudja, ki alkotott.
Ha messzebre mész,
lehet a létezés vigasztal.
VX, VX-pont.
Hatalmasat, melyet még senki
nem pingált az élet végére.
Mert ugye.
Szívesen venném, akinek nem fáj.
Rettegni az összezabolált babonától,
ő, hol van?
Mi még énekelünk, betűzgetünk.
És nincs mitől félnem,
ha magamnak,
és neked,
és mindenkinek
ÁRTOK.

Zsemeri Etelka

Lila, avagy további lehetőségek az
éléshez

I.

Színek

"Lassú közeledéssel a part felé
beleőrülünk az emlékeink sodrásába."

Sárbaveszett lila pávatollak, ó, bíboros fehérség, üres,
fájdalmas feketeség. Álomvölgy-zöld repülések, sárgának
azért mégsem mondható illúzió. Csökönyösség legszebb ró-
zsaszínben. Hegehupáskék Ádám és Éva meztelensége. Bar-
nára halt csupa eredeti torreadorok. Kéményseprők könnyei-
nek büszkesége és szürkesége

Ó, kapjatok szárnyat a Judástól ...

Ó, kapjatok szárnyat a Judástól ...

En is eleresztem fényeimet a látszólagos üvöltésem köze-
pette. Megtanítom őket a tenyerem tengerében megfulladni,
és a láthatatlanok közt élni.

II.

Él/e/t

A befőttes üveg alatt kiakadt "újra nemzett élet" kö-
rülbelül olyan, mint sárgarézzel bekent béka eleinte vörös
színben. Plafonra írva az örökös aranyhullákat, Veszettül
fogva a vadgesztenyét, amelyet istentiszteletkor hová is
tettünk. Pocsolyavigasz, vadalmazomoruság - kétszáz vol-
tos feszültségben keresed a gólya csőrében tartott meztelen
Jézuskát. Már nem is kell pillangóúszás!

III.

Levél-nak
/esetleg ...-nek/

Sárgára festett őszinteség, isten nevében álló becsület,
zeg-zugos lázongások ... Újra megkérdem önmagamtól,
szabad-e szép kis bodzavirág lenni. Egyszer majd mi is
szépségkirálynők leszünk, esetleg paradicsompalánták.
/remélhetőleg, avagy elvétele./ Addig megyek megtisztulni.
- Tisztelendő úr, kérem, én valakit megöltem. Így lel-
kem ama nagy napon nem szállhat föl. Lelki atyám, én
teljesen biztos vagyok benne, hogy lelkem ama nagy
napon nem szállhat föl.
- Szélrózsa van kertünkben, anyámnak nem szólok.

Zsemeri Etelka

Egy nemzedék helye I.

E kétrészes írásnak az a célja, hogy a csehszlovákiai magyar irodalomból a lírán keresztül bemutasson egy szeletet: a '70-es évek költészetét. Az ekkor megjelent "Egyszerű éjszaka" című kötet késői reflexiója lesz ez. Az antológia elemzésén túlmenően, három legmarkánsabb, legmeghatározóbb egyéniségével /Mikola Anikó, Kulcsár Ferenc, Tóth László/ külön is foglalkozom. Igyekszem számbavenni további munkáikat, később megjelent köteteiket. Mindezt megelőzően azonban szükségesnek tartom egy, általában a nemzetiségi és szűkebben a csehszlovákiai magyar irodalomra vonatkozó áttekintéssel kezdeni.

Grendel Lajos írja: a csehszlovákiai magyar irodalom és általában a kisebbségi irodalmak legfőbb kérdése: elszigeteltségük és az egyetemesség közti viszony. Elszigeteltségük annyiban, hogy saját, senki mással össze nem téveszthető, történelmi-szociális viszonyaik, irodalmi hagyományaik által kialakított jelrendszerük van. Az esetleges egyetemesség pedig annyiban, hogy rendelkeznek azzal a képességgel, hogy más kultúrák normái szerint elbíráلhatók, annak értékrendjébe beilleszthetők. Ez azért fontos, mert ettől függ, hozzáférhető-e számomra egy nemzetiségi mű vagy sem. Addig, amíg saját irodalmamat tanulmányozom, mivel benne élek, eligazodnom még akkor sem gond, ha nincs róla tételes értékrendszerem. Ez a viszonylagos biztonságom azonban - különösen ha értékelnem is kell - mikor a határon túlra nézek: felborul. Én megállapíthatom egy más kultúra termékéről, hogy selejt, de ez értelmetlen, ha az a saját fejlődéséből következően nem lehet jobb, és ha magát nem tartja selejtnak, hanem például egy folyamat kikerülhetetlen állomásának.

Ha pedig még ennek a kultúrának a helyzete is bizonytalan, ha nemzetiségről van szó - melynek beavatkozásáról, vagy éppenséggel "híd" szerepéről leszártak, vagy soha le nem zártak tartott viták folytak -, és ha ráadásul az én nyelvemet is beszéli, tehát közeledésem némi elfogultsággal terhes: a káosz teljes lesz. Ez az első akadálya a nemzetiségi irodalommal való foglalkozásnak.

A másik a nemzetiségi irodalom fogalma maga. Azt a terminológiát, melyet ma általánosan elfogadottnak tartanak - a csehszlovákiai magyar irodalmat - Tózsér Árpád így indokolja:

"Míg a Csehszlovákiában élő kifejezés közvetve csehszlovákiaságunkat vonja kétségbe, addig a magyarul író magyarságunkat kérdőjelezi meg. Mondanivalónk fogadatlan keresztapák számára csak ennyi lehet: a nevünkről mi döntünk. Irodalmunk a mi szóhasználatunkban már ötven éve csehszlovákiai magyar irodalom /esetleg szlovákiai magyar irodalom/, s íróink csehszlovákiai magyar írók."

Ez teljesen igaz. Mint ahogy, ha nem is minden részletében, de igaz /vagy legalábbis változtathatatlan/ az a kép is, melyet az irodalomtörténet a nemzetiségi irodalomról, azok elfoglalt helyéről kialakított. Ez röviden azt tartalmazza, hogy a nemzetiségi irodalomnak fel kell ismernie azt, hogy sem a befogadókhoz, sem az "anyaországához" nem tartozik, vállalnia kell a mindkét szféra által elindított társadalmi-kultúrális örökséget, és önálló tényezővé fejlődve integrálnia kell azt ahhoz, hogy saját irodalmi életét ki tudja építeni. Sőt, Béládi Miklós még azt is megjegyzi, hogy a nemzetiségi irodalmak magasabb fejlettségi szintjét jelenti, ha le tudja vetkezni az "anyaországához" való szoros tartozás tudatát.

Mindezek azonban csak magára az irodalomra vonatkoznak, és nem azok megközelítésére, azonkívül ettől az elméleti megfogalmazástól az irodalomkritikai gyakorlat teljesen eltér. Kétségtelen, hogy mára már olyan nemzetiségi iro-

dalmat látunk élni a határok mentén, mely nemcsak a saját életét éli, de néhány szempontból felül is múlja hazai alkotásainkat. Míg itthon vita folyik az irodalmi - költői nyelv kimerülése körül, addig ők dolgoznak ezzel a nyelvvel, míg itthon egy-egy kísérletről száraz ítékezés történik, addig, úgy tűnik, ők kevesebb bíráló vitával, de helyzetükhöz képest többet kísérleteznek. Ezért alakulhat ki egyesekben ilyen vélemény: Domonkos István a Kormányeltörésben-nel megírta a felszabadulás utáni legnagyobb magyar verset. Hogyan? Most magyar, vagy jugoszláviai magyar? És ha nem az irodalomról, hanem saját magukról kérdezném a határon túliakat ezek alapján vajon mit válaszolnának? Magyarok ők, vagy inkább csehszlovákiai, jugoszláviai, romániai magyarok?

Mindenesetre a nemzetiségek helyzetére vonatkozó program után sem lettem biztosabb a dolgomban, különösen, ha a nyelvnek a nemzetiségi életben betöltött szerepére gondolok. Arra, hogy mentsvár, hogy védőbástya, és az ebből levonható következtetésre, mely szerint a nemzetiségi irodalom sokkal inkább politikai kérdés mint nemzeti /függetlenül attól, hogy ez jól van-e így, vagy sem/.

Itt, kitérésképpen kell szólnom arról a vitáról, amelyben a csehszlovákiai magyar irodalom saját maga tett kísérletet arra, hogy meghatározza önnön helyét. A vita 1979/80-ban, a CSEMADOK "Hét" című lapjában indult. Balla Kálmán vitaindító "Van-e költészetünk?" című cikkében arra keresett választ, hogy létezik-e szuverén létű, egységes csehszlovákiai magyar irodalom? Balla szerint: nem. Ez az egység csak negatívumokban fogható meg: provincializmusban, kritikanélküliségben, kisebbségi messianizmusban. Ezek egyrészt nem irodalmi-esztétikai értékek, másrészt egy szemléleti torzulás eredményei. A vita során aránylag élesen elvált egymástól a kinti irodalmi élet három nemzedéke: a kérdésfeltevést és a kérdezőt leginkább

elutasító első nemzedék - Egri Viktor, Rácz Olivér, /az "öregesek"/, a mérsékeltőbb második - Tózsér Árpád, és a Balla iránt leginkább elnéző, néhol egyetértő harmadik - Varga Imre, Grendel Lajos. Ha nem is nemzedékek szerint, de a vitatkozási stílusban is megfigyelhető némi jellegzetesség, a csehszlovákiai magyar irodalom sajátos "fertőzöttsége". Az itthon gyakoribb, és ott Zalabai Zsigmond, Koncsol László, Duba Gyula által képviselt, az ellenféllel néhol közösséget is vállaló, partneri vitastílus mellett ugyanis igen erős a marxizmus-leninizmus "esztétikáját" végszóként-érvként használó, felülről vitázó stílus is /Varga Erzsébet/. Egy dologban azonban minden ellenfél egyetértett: ők vannak. A központi kérdés másik két összetevőjét - hogy amit produkálnak, az irodalom-e? és ha az, akkor az övék-e? - csak kevesen /Zalabai Zsigmond, Csanda Sándor/ próbálta megválaszolni: számomra eredménytelenül. A döntés tehát elmaradt. Hogy valamelyest enyhítsek tudathasadásos helyzetemen, én a következő módszert ajánlom: nem tudok mást, mint a nemzetiségi irodalmat a hazaihoz való különbségeiben megragadni, és megkeresni azoknak - ahol lehet - nemzetiségi létükben lévő gyökereit, értékelés nélkül.

Annak a nemzedéknek néhány tagjával fogok foglalkozni, akik 1970-ben jelentek az Egyszemű éjszaka című antológiában. Mindenekelőtt megpróbálom elhelyezni őket a csehszlovákiai magyar irodalomban, felvázolni azt a szellemi közeget, azt az utat, melynek végén megjelentek.

Fábry Zoltánnak Görömbei András által módosított koroskolása három szakaszra bontja a csehszlovákiai magyar irodalmat: az első 1918-38, a második 1938-45, a harmadik 1945-től napjainkig. /A kettőjük közötti eltérést az 1945-48 közötti idő megítélése jelentette. Ekkor éppúgy hallgatott a magyarság, mint 1938-45 között - ezért sorolta

Fábry Zoltán a második szakaszba - csak míg akkor a fasisztus volt a hallgatás oka, addig az 1945-48-ig tartó időben, a hontalanság éveiben a szlovákiai burzsoá nacionalizmus gátolta a magyarság szellemi fejlődését. Görömbei András viszont ezt a részt a harmadik szakasz sajnálatos előzményének tartja./ Ez az utolsó fázis az ötvenes évek közepén szintén rendelkezik egy belső határral, a benne lezajlott szemléleti változások miatt. Az első két szakaszt az irodalomtörténet előzményként kezeli, s az első nemzedéket a harmadik szakaszban indítja.

Ez a kor - 1945-től az 50-es évek közepéig - a mai csehszlovákiai magyar irodalom szempontjából is kulcsfontosságú idő. Mindaz, ami jelenleg ezt az irodalmat tekintően üli meg, s dilettantizmust, gondolatatlanságot, mestorköltséget szül, innen ered. Ennek a területnek irodalmi hagyományai az elcsatolásig nemigen voltak. Mikor tehát elszakadt az "anyaországtól", gyakorlatilag a nulláról kellett indulnia, ha irodalmi életet kívánt teremteni magának. A kezdeti felbuzdulás selejtjei után el is indult ennek a biztató szerveződése /Szent György-kör, Sarlómozgalom, az Új Szó s Az Út c. folyóiratok, Vozári Dezső, Forbáth Imre, Győri Dezső jelentkezése/; ezt a folyamatot 1938 derékbátörte. A háború alatti és a felszabadulás utáni hallgatásból a magyarság olyan légkörbe került, amely ha szabadabb is volt /1949: a CSEMADOK megalakulása, az ún. "reszlovakizáció" visszaszorítása/, az irodalomnak nem kedvezett. Míg a magyar irodalomban ez a röviden sematizmusnak nevezett irodalmi magatartás intermezzónak számított és az évszázados hagyományok idővel maguk alá gyűrték, addig a csehszlovákiai magyar irodalomnak ez az idő második születése volt. Amikor tehát itthon egy átmeneti betegség ellen dolgoztak az írók, odakint egy állandóan jelenlevő fejlődési rendellenességgel kellett megbírkózniuk. Az első nemzedék tagjai ennek a torzulásnak voltak

a képviselői. Ebbe a költészetbe, mely felkiáltásokkal dolgozott, a közösséghez szólt, újjongott és minőst frázisokkal, rímekbe szedett pártprogram szintű gondolatokkal oldotta meg /és amelyből Dénes György és Török Elemér írta a legtöbbet/; ebbe szólt bele 1958-ban az Irodalmi Szemle indulása. E folyóiratban hirdetett ítéletet Tőzsér Árpád a sematizmus felett, és ekkor jelent meg a 8 költő műveit tartalmazó "Fiatal szlovákiai magyar költők" című antológia is, melyben a résztvevők szintén megtagadták a korábbi "repesve szenvedő" költészetet. Ennek hatására az első nemzedéknek azok a tagjai, akik képesek voltak változtatni /Bábi Tibor, Oszvald Árpád /, csak némi hallgatás után, a 60-as évek közepén jelentettek meg új kötetet. Velük együtt képviseli az első nemzedék sematizmustól kevésbé érintett csoportját Rácz Olivér és Dávid Teréz.

Számunkra jelentősebbnek látszik a nyolcak sorából felnőtt második nemzedék. Ez az a csoport, mely már megnyert egy csatát, normát állított és nem kiszolgált, akik egy személyben írnak és bírálják is. Ők jelenthetnék azt a pontot, amelyhez az "Egyszemű éjszaka" nemzedékét viszonyítani lehet. Normát állítottak, de hagyományt - melyet épp ők annyiszor számonkérnek a fiataloktól - nem teremtetek ők sem. Tőzsér Árpád, Zs. Nagy Lajos, Cselényi László és társaik elvégezték a legnagyobb feladatot, amit akkor elhetett: kezdték megszüntetni a felszínességet az irodalomban; azonban azt a hagyományt, pezsgést, amihez okvetlenül múlt kell, még a nemzetiségi értékek felelevenítésével sem tudták létrehozni. Így fordulhat elő, hogy harmadik létére az "Egyszemű éjszaka" nemzedéke az első, amely minden akadály elhárultával valóban irodalmi lehetne.

E nemzedék és az előzőek között kultúrális téren változást látunk. Társadalmi-politikai téren pedig a nagy trauma: 1968. határolja el tőlük, helyezi őket a

többiekől teljesen idegen világba. Idegen - ez itt nagyon fontos szó. A következőkben éppen azt kívánom megvizsgálni e nemzedék néhány tagjánál, hogyan, mi-ben jelentkezik állítólagos idegenségük, valóságos-e ez a kívülállás.

Gerencsér Gábor

Sagittarius ♐

elVÉGre / EGY UTCA LEHETSÉGES APSZISPONTJAI /

erről az utcáról így nem eshet szó

A saroktól idáig esetleg igen bár ez több
és kevesebb, mint nem tágító ebek szűkülése
az időnként előfehérítő ég hajlatában

Uraim nem a házak a falak

hiánya az utca

az utca van

és van visszája is

és csak háttere

/STOP: OTT=ITT/

szemközt a járdán. OTT,

sötét szemüveggel. ITT.

lehet egy lány is. OTT.

fölpillant az eb. Arcába nyál a szél

! e pillanatban az utca

gyertyatiszta,

de gödör is

szemgolyófehér

résút föltekintsz te is

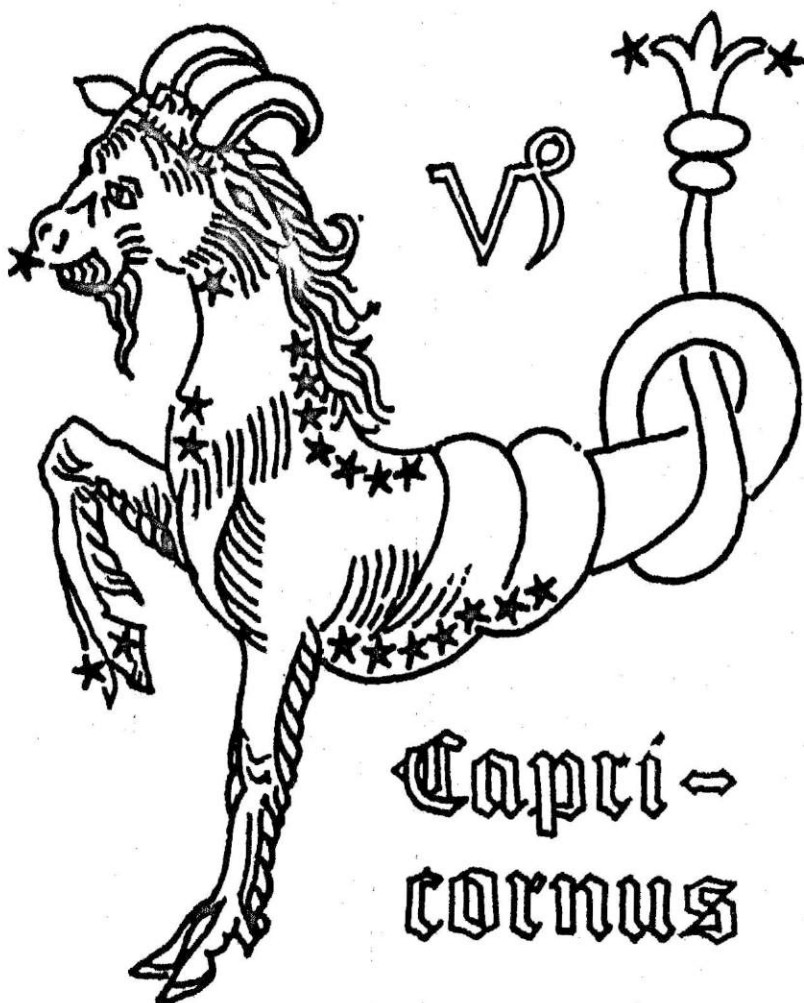
az arcokon az űr semaitése

megbotlanál. az utca örvénylése lenne

a sarok. Nem érted. holOTT a válasz ...

odaérnél. aztán ellen/edre/
állhatatlanul mégis befordulsz
szemközt a város vakokkal a fehér tűz
fallal is szemközt
utóVLGre
nincs már fölötted untig esőköpeny-ég
és zuhansz a függőleges szélben
zuhansz magad felé

Horváth Levente

Capri-
cornus

Nem lehet elég

előbb megszaggattam
azután levetettem
aztán lábaimhoz raktam
végül ráállok ruháimra
nézd, mint a gyerekek

mert nem elég, nem lehet elég
a tengerbelü csönd egy
süllyedő bábszínháznak, mely
kigyul, kigyult és mostmár
hagyjátok, elég

Horváth Levente

A NEGYVENNEGYEDIK VISSZATÉRÉS A VÖRÖS
ARCÚ VÁROSBA; ESŐ; VALAMI VÉGLEGES MOST

melledre borzolt tollú nedves
sirályok térdepelnek alumínium
hajzatú házak ablakából szendergő
vércsíkos gyopárok integetnek feléd
úgy megy le a nap mint akkor sok
éve már Lukrécia néni a pincébe
a fehérre meszelt holdnyi dinnyék
után amikor nem jött vissza soha
többé onnan elbújt a homokba
a répák a petrezsolymek köső gondoltuk
denevér lett mondogatták a mindig
mindent gyanúsan magabiztosan és
komoran tudó felnőttek persze hiába
kerestük-szólítottuk az öregasszonyt
aki magával vitte Csim-Bum herceget
a Csillagos Homlokú Királyfiakat
a kaszás Gerhártot estéről estére
megleckéztető rozmaring sapkás
törpéket mintha kiürült volna
a világ hány éve is annak az
1957-i áprilisi napnak? egyáltalán
miben is kellene mérni azokat az
elszéledt éveket? és most ez a

hirtelen támadt bolondos
 csapkodó áprilisi idő mintha
 fröcsögő sziporkázi hideg manók
 száguldanának k

e r e u l
 a s z t ü l
 k

a vörös arcú városon meg-megállnak
 nedves orrukat az emberek kiszidolozott
 arcába nyomják mélyen hosszan néznek
 a szemükbe de hát semmi nincs semmi
 két beomlott sötét kút csupán amiket
 teleszemeteltek a háborúk a visszaszámlálások
 a mérhetetlenül sok rémület az eltávozottak
 lebegő medúza-arca a szétmarcangolt
 utcák összerugdalt dadogó házak
 látványa

e
 8
 E
 S
 Ö

néhány pillanata

és mégis mintha ezer éve már a Köves Domb
 mögül csendesen kilopakodott álarcos
 felhők remegő bundájából az aszfalton
 a város számtalan tenyérnyi tükörképe
 beleléphetsz felzavarhatod ezt a
 maréknyi örökkévalóságot merthogy úgy is
 más már minden ismeretlenebb riadtabb
 mint azon a bolondos áprilisi napon mikor
 gólyák szárnya suhogott a vérzivatarban
 és megérkezettél

egyedül lenni

mindenkiben

f l a s h b a c k

Megszolidúl, lecsendesedik a lap zizzenése-susogása ideges ujjaid között, amikor, ferdén kissé, belecsavarod az olivetti STUDIO 46 gumi-ólom ajkai közé, fémgénjeinek szikrázása alá, hogy egyetlen lehetséges eszközöd segítségével megindulj a vaddisznó csapásokon abba sűrűbe, ahol nem lehetsz önmagad, ítélőből átminősülsz vacogó, hebegő megértőjévé az arcodba zuhogó jelzéseknek, mint mikor, vakon szinte, átrobogtál iskolából jövet a magnóliás, négy, címert tartó, fényes szemű oroszlán között magasodó szent lászló szobros barokk kerten, hogy az állomással szembeni kőkerítésre kucorogj és a pengő kerekű ideoda gördülő horkanó szerelvényeket lessed, a narancs-efődös pályamunkásokat, akik akkortájt csomagolták ki aznapi szalonmájukat a holdképű, hatalmas óra alatt és csodálatos szertartásossággal enni kezdtek "mint a fegyencek, halálraítéltek" - gondoltad akkor kamaszos borongósággal.

Reggelről reggelre úgy keltél ki ágyadból mint akit kilökdösnek, kitaszigálnak álmaid fakó, keregő színeiből, minduntalan körvonalatok mellőző tereiből, átízadt hátadra kórháziakra emlékeztető házikabátot veszel, majd felhúzza a negyven évesnél is több, kifogástalanul zümmögő rollót nem tudod legyűrni azt az érzésedet, hogy a világosság beáramlásának pillanatában a sötétség az, ami megművekszik mégjobban szobádban, rátelepszik örökké széthányt, sűrűn széljegyzetelt könyveidre, idegenül és

vértelenül, mint ama lázálmok, bódult másnaposságok, delíriumok, révületek, örvénylő szédülések őrzítő magányát mégjobban elmélyítő méltóságos holló, ám olyan hallgata-
gon a te esetekben, mint egy totemoszlop ...

Nem sokkal később, a jól ismert szoba ablak melletti pad-
ján ülve figyeled a vöröses-barna kőből faragott mell-
szobrot, a kőkorlát körül ólálkodó, sündörgő, valami miatt
neked mindig természetellenes, óvatosnak tűnő galambokkal,
amint a csiszolt gótbetűs felírásu talapzat körül ügyeleg-
nek, vagy pedig a duzzadt víziló profil körül repülnek,
olyan jól kiszámított, dísztelen mozdulatokkal mintha va-
lamennyi szobor számára a művész tervezné meg a galambok
színét, számát, de még odaillő hangulatukat, modorukat
is, a kiflit morzsoló, ezer éveket élő öregasszonyokat,
na meg a harangkondulások mélységét, ritmusát ...

"Csak szólítanának már!" - sóhajtasz és máris a veled együtt
ülők és várakozók arcát nézed, a palástolhatatlan riadal-
mat, ami elől legszívesebben arccal a falhoz fordulnál,
mint nem először életedben, és persze abbéli félelmedből
és szégyenedből is, hogy ismeretlen sorstársaid ugyana-
zokat a jeleket látják rajtad, ugyanazt a sápadtságot, be-
esett arcot, ványadt bőrt, ugyanazokat a kimeredő pofacson-
tokat, vértelen, hideg ajkakat, már-már saját arcodat véled
felfedezni mindenkin, azt az arcot, amely éppen ilyen le-
hetett azokban a hosszú óráknak tűnő pillanatokban, mikor
a kéz, valamelyik önmagából kivetkezett ügyeletes kérdezőé,
felemelkedett, hátralendült kissé, hogy megnövelje a
tenyér és az arc felülete közötti távolságot, a kellő
gyorsuláshoz szükségeset, majd elindult az ösztönösen be-
görcsölt, kimerevedett arcizmok felé és nagy sokára csat-
tant csak el, olyan harsányan mint a bádog tetejű házak
felett a plasztikbombák.

Ilyenkor ismét unos-untalan kísérő és kísértő olvasmányél-

mányed jutott eszedbe, a mozdulatlanul fergeteges tűz-
vész vers utolsó mondatai: "Nő az éjjel, nő az árnyék,
terjed egyre csendesen / S nem virrad meg - sohasem!",
ez a két sor, amely ágyat vetett beléd, kibérelte magának
szaggatott bensődet, otthonossá változtatta gondolataidat,
teleszórta pihéivel tudatodat, hogy aztán ellenérveid ké-
seivel tedd ártalmatlanná, hallgattasd el valamiképpen,
amikor szemtől szemben állsz a kérdező kerekke hízott,
rettenetes arcával és tuszkoló mozdulataival, ott, a hány-
kolódó, izzó, gomolygó, mocskos zöld, a várost ketté szelő
víz partján, melynek tükrében - mindigis úgy láttad - le-
pattognak a szobrok kőfalairól a formák, a körvonalak és
szabaddá lesz maga a szobor, mintha kőedényekből lépne
ki titkosan, anyagtalan, eszmei valójában, úgy mint egy
soha meg nem történt találkozás realitássá szervesült em-
lékképe, lám - magyarázod nagy lendülettel a hivatásáról
pillanatokig megfélemedezett, láthatóan ledöbbszent kérdező-
nek - , hogy lépked ott a víz felett fázósan a szobor,
bebarangolja a várost, nézelődik, bekukkint faarcú szomszéd-
aink konyhájába, fel-le kocog a huzatos tüdejű lépcsőhá-
zakban és semmilyen szándék nem maradhat rejtve előtte.
Kikerekedett, vizenyős szemekkel, egymástól alig eltávo-
lodott élvezeteg ajkakkal hallgatta a helyenként álcázat-
lanul okító, első hallásra rögeszmésen zagyva fejtegeté-
seidet, míg kisvártatva a közöttek levő, szinte levegőt-
len űrt váratlanul megtöltötték ide-oda röpködő virsli-
ujjai, fröcsögő, szajkóhangnomban előadott vagy inkább
felmondott mindenre jó kincstári érvei, feltartóztatatlan
zuhatagban, majd az elmaradhatatlan, patkányokkal és sün-
disznókkal ügyetlenül példálózó, megfélemlítésedet szol-
gáló - "amatőr" - fenyegetőzései. A félmagasságig fehérre
mázolt ablakon túl bőbitás fejű tömeg hullámszott, mintha
a jól ismert, szürkén hömpölygő duna volna, messzire virí-

tó, el-eltűnedező, szervillanás alatt felbukkanó síkos-fehér kacsákkal, villódzó mozdulataiból gyakorta csupán lefele billegésük maradt, néhány kurta szárnycsapás, ideges civickélés, rúgatózás, valamelyik ragadózó hal szarukávájának éles szorításában: valahogy így vetül pillanatonként némi fény a visszatekintés rácsozott, időről időre elhomályosuló vagy kitisztuló lámpáiból tudatos sötétebb redőire - most is, a kérdező ordító-fuldokló-permetező magyarázkodásai alatt, mintha tovatűnt kalcium-szegény gyermekkorod azóta sem értett szentjánosbogár-tömegmészárlásának szelíd felsejlései volnának a lassan, közönyösen elporoszkáló évek világtalan állat alakú fellegeiben. Új-fent kérdezhetnéd idegen-magadtól: miért is mindig az emlőkek, miért is mindig az állomások - ahogyan a költő kérdezi valamelyik délamerikai, spanyolországi vagy éppen közép-keleteurópai pályaudvaron rótt versében, nem tudván a vers végére csak finomítani valamit a kérdés évezredes élén és ez az ugyancsak évezredes gesztusa a költőnek végülis nem egyéb - gondoltad tovább- mint egy újabb nyitás az idő dns-láncáiban szunnyadó versek, szobrok, dallamok, képek, épületek előtt, amelyek testet öltenek és befejezetlenek maradnak, mert befejezhetetlenek; elég egy véletlenszerű kép, valamelyik unatkozó gyermek kiáltása, ögyelgése, ki tudja kit utánzó fura bicegése a járda gödrei között, hogy egyszerre szerfelett érzékennyé légy arra, ami benned a nap valamennyi szakában, bármilyen helyzetben - most is! - hasonló intenzitással, egyértelműen elkülönült kontúrokkal történik és visszatörténik, áthelyez és megismétel, az elmúltak lötyögő, kinőtt, ám elnyűhetetlen jelmezeibe öltöztet és felpattintja annak a most is őrzött kicsi bőrkoffernek a zárait, feszes vitézsujtásos öltözetben, helyke attilában útrakelt szüleid egyetlen hozományát, amelyből, ime!, életre kel - most is, most is! - koffeinos szemgödreivel, csodálatos derűjével Guido,

aki érvényes keresztapádnak vallotta magát úton, de inkább útfélen, sűrű hunyorgások közepette; eme rokoni minőségét bizonyítandó neked ajándékozta irdatlan súlyos írógépét - "ízeltlábú íródeák" - elévülhetetlen öröksége és jelenléte eme mítikus tárgyát.

Még utólag is, annyi céda év távlatából mennyire nehéz megvallanod magadnak, hogy oktalanul szégyenkeztél miatta pleguros, kopaszra beretvált - "kuglifejú" - barátaid előtt, akik csak ritkán fáradtak bele happeningjeinek felidézésébe és félreértésébe.

Guidó!

Művészhez méltó elkötelezettséggel és megszállottsággal halomra készítette a kesztyű kezű bábálatkákat, hegyes füllű, gombszemű egereket; lila, mulatságosan kerek fejű, telefontárcsa orrú malackákat; csilingelő ezüstkígyókat; migrénes tekintetű nyulakat; varrótűkkel előre leszigonyozott cápákat; valódi szörme farkú monguzokat; vörös, villogó szarvú, bojtos farkú ördögöket - "ez az én városom alkotmányos társadalma" - valamennyi állat a maga finoman kivitelezett és megjelölt jellemeivel.

Ezekkel kószálta össze-vissza a város utcáit, mindenhol felbukkant, belehajolt a kutakba és tükörképével beszélgetett hosszú órákon át, míg arcába szökkenő vére teljesen elszédítette, vagy pedig mindenféle énekes előadásokat rögtönzött a hol ideges, hol röhögő, nyersen elutasító froclizó kedvű, áporodott sörszagú polgároknak, esetenként utánosta őket nem kis megjelenítő készséggel, amiért is ritkán kerülte el a kedvetlenebb, szénlapát kezű félreszeg munkások harsány durváskodásait.

Guidó temetése csak egyféleképpen lehetett volna hiteles számodra: ha végtisztességet tevő gyülekezet valamennyi tagja mindkét kezén Guido állatkáival jelenik meg a szertartáson, magasan feltartott kezekkel, így, felülről

emlékelve ezt a káprázatos látványt Isten azt hihette volna, hogy gyarló, kegyelemre szoruló hívét a hirtelenül életre kelt állattársadalom kíséri el utolsó útjára, szabálytalanul hömpölyögve a fájdalomtól, követve valamennyire "az embereket te meghagyod halni" bármilyen helyzetben is szipogásra ingerlő lagymatag ritmusát.

Nem így történt: a foszladozó, elszíntelenedett papírkoszorúk zizegésével körülsimogatott, alig néhány, jobbadán koldús külsejű hozzátartozókból álló gyülekezet semmivel sem különbözött a mindenkori temetések hagyományosan nyámogó, lappangó részegséget gőzölgő "isten védtelen báránykájától".

Köszben - anélkül, hogy emlékképeid folytonosságát megszakíthattad volna - mintha válaszoltál is volna valamit az önmagából végképp kifordult kérdező minágyre pusztítást enlőgető fröcsögéseire, valami olyasmit, hogy eszméletlenül sokan lehetnek azok, akik utánad jönnek, a "felleggyűlék", csak jönnek, egyre jönnek a padlások, a pincék elbástyázott zugaiból, ha becsukod szemeidet, akkor is őket látod, a kérdező arcában is őket, az arc, az arc, a történelemmé lett .. és azon is mertél csodálkozni már, hogy éppen most magázott, hiszen eddigi beszélgetéseitek során felváltva önzött, tegezett, vagy a kettő grammatikátlan egyvelegét használta, ha pedig szerfelett dühössé lett a kifogástalanra fényezett asztal lapját markolászta a rezeségéig és olyan tempóban cigarettázott mintha az a három-négy csomag füstté változtatása ahhoz a néhány órás munka idejéhez volna kötve, amíg tóskás szemeivel arcodba mered és vigyorog és kérdez, szakadatlanul kérdez feszülten figyelve rezdüléseidet, mondataid mögöttiségét, vagy fölényes mosolyokkal kijelentve, hogy ők mindent tudnak "úgy is és anígyis " ...

Ha történetesen elég nyugodt voltál, az ők hangsúlyának

bolterjességét is könnyűszerrel megfigyelhetted, tetten
őrlhetted, hiszen lorca-neruda-ritszosz sohasem egy szűk ők-
be tartoztak, sohase; sokat gondolhattál volna rájuk, ha
úgy átlátsz az idő zsalugáterein, hogy lorca-neruda-ritszosz
áttetsző alakja is felsejledjen a nagy lehetőség széles
egén az előre vetülő történelem valamelyik alternatívájá-
ban ... és amíg ott ültél a kérdező arcával szemtől szem-
ben, a forró aprópénzeket összekoccantó júliusi szélben
megsejthetted, hogy a lehetőség mindig is a legrejtettebb
tartalma a realitás-mezőnek, a legrejtettebb és a legvaló-
ságosabb mégis - és ezen elmosolyodtál, majd végigfutották
arcodat a repedezések, mellkasodat, tagjaidat, összetöre-
dentől mint egy porcelántányér, egy kőkorsó .../

Borongó kamaszossággal gondoltad: halálraítéltek, fegyencek,
amint enni kezdtek csodálatos szertartásossággal a hatal-
mas óra alatt, holdképű szalonnájukat aznapra kicsomagol-
ták a narancsefodos pályamunkások, te lesed a pengő kere-
kű, ide-oda gördülő, horkanó szerelvényeket az állomással
szembeni kőkerítésre kucorodva, miután a négy címert tartó,
fényes szemű oroszlán között magasodó szent lászló szobros,
magnóliás barokk kerten iskolából jövet átrobogtál, vakon
szinte az arcodba zuhogó jelzésektől, amelyeknek hebegő,
vacogó megértőjéből átminősülsz ítélővé, már nem lehetsz
önmagad a sűrűben, a vaddisznó csapásokon, amelyre egyet-
len lehetséges eszközöd segítségével megindultál, mikor
az olivetti STUDIO 46 fém-génjeinek szikrázása alá, ólom-
gumi ajkai közé belecsavarod, kissé ferdén, ujjaid ideges
susogása-zizzenése közül a lapot: lecsendesedik, megsze-
lídül.

Helyzetdal

Minden mozzanat, amely az eredeti
normális helyzet helyreállítása
ellen dolgozik, elvetendő.

/Hamvas Béla/

gyenge struktúra
a széthullás közepén
test
a befelé és kifelé
bomlás határán
számok nyelvek
hangok mozgások
indulás az egytől a skálán
lefelé és fölfelé
/azon az estén
hegedűm húrjait
végighúztam az utcán
a házak között
majd a húrokba képzelt
hangoktól elkábultam/
a jelek karcsú karjaiból
elpusztult öleléséből
eltűnik minden
a nagy egészhangok
tizedhatodai sem
maradnak egészek
elrohan minden
az aprók az óriások
az óriások az aprók felé
míg az elképzelt
hangoktól elkábultan
az előre megvetett
ágyba hullnak

Novemberi déjã vu

"Mikor az alacsony égbolt az unalomtól
nyögő lélekre mint fedő nehezedik
és köröskörül a fekete horizontról
ránk éjnél szomorúbb, szörnyű nappalt vetít"
/ Baudelaire /

nem a pályaudvar a befogadott vonatokkal
nem a fülkék fojtott emberszagukkal
savanyú emlékek / csöörtető ügyetlenség^{1.}

VANÍLIA élmKEX^{2.}

NE MENJ EL
mert itt rohadok el

Ott

üvöltöttem az utcán
igazán kínálkozott egy taxi

h a z a v i g y e m

és mindez az állomáson
hosszú egyenes nyíl a szerelvény

utasok
osonnak kontúrok szakadnak
ki

lassan megfogalmazódik

nyITás És Lehetőség

vajon honnan
igen. valóban onnan.
ahol nem En
hanem Ó van.
ott kikerekedett az
ami
most itt van:
" 64 hattyú "

zsákutcába jutottam?
talán kutadba ugrottam?
/ lehetősége egyenlő:
Ezzel is Azzal is. /
kitől tudom meg pontosan
hogy itt ahol Te vagy
az vajon
hol van?

-
1. lila szoknyád elfutott
lassan kifogynak a betűk
szótáramból s egy kalapból
húzogatom emlékeimet
a

GÖRCS e l e m e i b e Olvad/t/

2. kínálkozó lehetőség
életérzések újrafogalmazására
mondjuk: héttörpe leng kifakult bugyidon
mellédbújok hideg ágyadon.

" s feltűnik az artistalány csiklója a fájdalmas horizonton"

hideg meredt majomszemek szemben
sóvár sakálszemek oldalt
nézem a nő lábát³. ajtót nyit a melegnek
így vártalak

tömeghez kötözött elrejtett árnyék

mondjuk
lehetnél rozsdavörösen foszforeszkáló
katonakabát vagy angolszövet
mellettem

"lány voltam reggel délre férfi
éjszaka lújt ölembe a gyermek
ujjait a sötét résre tapasztva
zöld tenyere átlátszó levél"

KIGOMBOLKOZTAM A FOLYÓSÓRA

hajamba kapott akár ott
cigarettafüst
a történelemórán⁴.

szomszédok pakolnak
tányérok ruhák könyvek
? ITT NEM HAGYUNK SEMMIT
kiugrik a hazaszeretet a bőröndökből
gyerekkori kápolnák gyalogolnak visszafelé
neonfényű autósztládán lovagoltam
véres pacsirták vergődtek a segélykérő telefonok
környékén - elfelejtettek samaritánus-járatokat
indítani -

mondta apám
s izzadt homlokkal a jelenig zuhanva
visszadólt az ágyra

a múlt összezárja combját⁵.

3.

A LÁBBELI HASZNÁLHATÓSÁGA, RENDELTETÉSE

Általános, utcai, mindennapos viseletre.

Téli viseletre: A lábbelit — figyelembevée anyagát, összeszerelését, minőségét és vízállóságát — telen tanácsos viselni.

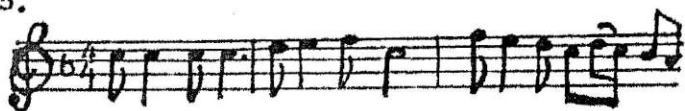
Nyári viseletre: Anyaga és összeszerelése alapján csak száraz nyári időben ajánlatos hordani.

Alkalmi cipő (csizma): Anyaga és összeszerelése az erősebb és huzamosabb igénybevételt nem teszi lehetővé. Kíméletesen használjuk.

4. emlékezés a kritikus időkre
mikor nyitott borítékként
hevert az ország

megszületésem előtt vágtázott
ily bátran a nekivágás
lehetősége/ ... /
tehát létezhetnék időnkben
általad ismeretlen térben

5.

háttha mégis
így vihetem
el neked az
időt

egy galagonya bokor alatt
összebújva álmodunk

csöndesen megpihenni idegen utcákon
exhibicionista szobrok árnyékában

n e m
a
t
e
s
t
h a n
e
l a m
k é
i l
d e
o k
k á
l u r

DÜHÜNKET NEM TUDJUK /HOGY/ KIADNI
MAGUNKBÓL. SOKSZOR AZOK ELIEN
IRÁNYUL A KÉPTELENNÉK IS TETSZŐ
INDULAT, KIK NAGYON KÖZEL ÁLLNAK
HOZZANK, KIKET EGYSZERŰEN SZERE-
TÜNK! EZEK A FAJDALMAS ÉS IGAZI
MELYENSZÁNTÓ DÜHÖK.

talán legyen ez egy mottó

emlékek^{6.} és a jövő félelme
Az idő múlása teszi felismer-
hetetlenné fejlődésünket,
azaz változásaink tényét. Szo-
rongat és nem enged kamaszos
kalandokra^{7.} Megpróbál al-
katrésszé degradálni és így
leszel magad is alkatrész,
az "ÜZEM" új munkatársa.
eszköz

6. lo'ogót fúj a szél
sír a döglött veréb
kioldombiztonságiövem

G.A.szásELVtárs
és visszamászok
a géppisztolycsőbe
/ akár egy lövedék /

7. ÁGYTAGÍTÓ

g
y
ó
g
y
s
k é z
r e k
r
e
követelek
e
kutatok

s z a b a d s á g
 a a e i
 k v n k
 a f b
 r i
 a
 n

ügetünk egymás mellett
 kifosztott tekintetünket fújja a szél
 harmadnap i étvágytalanságunk
 csönget konokul
 a fül az erdő felé kacsingat

lusta világítótest támaszkodik
 a sötét vonulatos vállán
 apró gyerekként ugrálsz

HUSVÉTKOR

az állomáson kutattalak
 végre félbeszakadjon az utazás
 összefonódó alakok háttérében
 éreztelek
 ahogy visszafordulsz^{8.}

Két gyönyörű utazás

CAPRI-SZIGETÉRE ÉS A SZAHARÁBA

márc. 20—ápr. 6. a „Saturnia”
 és „Oceania” óriásmotorhajókkal,
 a szárazföldön pompás luxusautó-
 carokkal és luxusszállodákkal

8. /.../
 néhány vörösszárnyú galamb
 belső lüktetésem irányába kitér
 néhány vörösszárnyú
 perc fészket rak a homlokomon
 néhány
 emlék lecsúszik agykérgemről a mélybe
 /.../
 néhány vörösszárnyú galamb ül torkomon
 s kimeredt héja-szemükben visszafelé nyílik egy folyosó

/ néhány vörösszárnyú galamb ül torkomon /

Szemeidből könnyek folynak egy harmadikba
és néhány megjegyzés

hullámok kísérték mozdulatát, a régi kastély falait
elhagyta. Ott megnálnak az ártatlanságért küzdők.
szerelme, melyre oly búske volt, időhoz láncolt pallosként
zenél az éjszakában.

amint biztosan tudom
mint fogom a következő szó kezét
bevezetlek az eddig sárkánybőrrel takart birodalomba
mely az örökség súlyos terheként
vállamba mélyesztí aranyporos véres körmeit
talán kezdhethném így
egy éjszaka szerelemről árulkodó dialógusát
minden szabadságot biztosító
korlát nélküli grammatikai némasággal
képek között képpé válva
szakadt homlokba szorított gondolatban
fél lábbal mondjuk benned

s te kikanyarodsz az útra
felfénylő kilométerkő
madarak tollában fészkelődő
torokba kívánczó folyamatos szöveg
az éjben hiány-fogócskák
a sötét végtagjain növekvő reggel
fűszeres homályában
falhoz vágott colás üveg a költő
neki nincs immár kihez fordulnia
önmaga véggörbéjén egyensúlyoz igaz szavakért
az évek nyomorult abc konstrukciói döglődnek

halak fűtik a hétvégi tengert
magas kamatú biológiai kölcsön a szerelem
érezhetem vesztesként a víz forró csókját
mellettem libbenő csónak rejti tested
a Nap vakító mérget szemembe vigyorogva
melled közé lapoz mások után kutat

nyitottak a szirmok
illatodként légnemű lesz a minden
kar nélkül fognálak szemmel
némaságban táncsal hívnálak
vakságban unhatatlan horizont
szívemen stigmát ejtő

tarkómra simítom elutazásom napját
végig a hátamon kezed sínpárján remegés
az idő kicsinyes hóhéréként kettémetszi jövőnk
még hajadon az utolsó szó nyoma
valami késként megáll
újra fűtyül az éj üzenét
állomásod ablakában
gyertyáddal fogott idegen arcot bitorolsz
s nem várod a további vonatok érkezését

ezek a szavak, elvetélt versek, műtöböl kimentett maradványai,
örizetlenül futkosnak. pántok nélkül. a hozzájuk legkedvesebb homlok
mégé bújnának. ott forgódnak nap mint nap. reménykednek
hogy elhagyva, a túlsó mögött fogott tündér tetemét valaha
is verssé << épülhetnek, szépiülhetnek >>

Az oda-út

Robert Lowell: Történelem

Van valami el nem fogható egyetemes nyelv, itt, mindannyiunk között. A még nem rothadó test teremti közösséget. Napkelet és napnyugat fiait ugyanazon helyen tudják a horizontot, csak körülményeik becsültetik velük annak távolságát különbözőképpen. A gyöngykagylókhoz hasonlítunk: a héjra telepedő férgek tesznek felismerhetetlenné és látszólag különbözővé bennünket is. Szavainkat, érintésünket, gondolatainkat az a még nemigen befolyásolható köti össze, amit embernek nevezünk. Az ehhez való eljutás módjában különbséget kell tennünk: van aki a halál tornácán szenved meg szükséges létélményét; van aki ezredévek tudásából és szellemi termékének esszenciájából következtet rá. Nem kell valamit feltétlenül megélnünk, létélményünk fakadhat gondolatainkból is. Az előbbi út fizikailag nehéz először, utána orkölcsileg, hogy az igazat tudja kihámozni belőle a túlélő. A második út a tiszta humanizmust kívánta: aki ezt járva ér el az emberihez, az a bizonytalanság poklát fogja szenvedni. A meghallható egyetemes harmóniához ért, vagy csak a szirének éneke csapja be? Kivételes tehetség, aki így alkotva fel tud jutni a csúcsra. Talán csak egy ember tehette meg.

Robert Lowell volt az, aki bizonyos, hogy elérte így az egyetemenességet. Igazán erre született alkat. Életének és családjának története művei keletkezésében meghatározó szerepet játszanak.

1917-ben született Bostonban, az amerikai szellemi elit fővárosában. Arisztokrata család sarja. Anyja őse, Edward Lowell még a Sarándok Atyákkal hajózott ki

1620-ban a Mayflower fedélzetén. Az új fölrész történetében a Lowellek is ott szerepeltek. A gyermek Robertnek nem szükséges, hogy külön tanulja családját és Amerika történetét. Két költő is feltűnt már náluk születéséig: Charles Russel Lowell, a polgárháború hőse, és az imagista Amy Lowell. Már Amy is megbotránkoztatta a "szörnyen" előkelő családot. Robert egyetemi évei alatt keltett felháborodást. A puritán környezetét elhagyta, a bostoni Harvardról a déli Canon College-ba ment tanulni, Allen Tate és Crowe Ransom költők tanítványa lett. Egy másik Amerikát tártak föl előtte, a katolikus délit. Robert nemsokára katolizált. Ha volt tett, amivel fel lehetett bősztíteni puritán családját és protestáns környezetét, ez az volt minden bizonnyal. Kifejezte különállását: "helyben emigrált."

Első verseskötete "Land of Unlikeliness" /A különbözőség földje/ 1944-ben jelenik meg. Ezután vett részt a háborúban. Ha valaki létélményt keres életében, talán ebben megtalálja. Önkéntes vöröskeresztes mindaddig, mígnem értesül arról, hogy az európai városokat a szövetségesek ugyanúgy bombázzák, ahogy ezt eddig a tengelyhatalmak tették. A további szolgálatot megtagadja. Ezért visel börtönt; cellatársa egy jehovista, pár gengszter és kerítő. Szabadulása utáni első jelentős kötete a "Lord Weary's Castle" /Lord Weary vára/, 1946-ban. Egy évvel ennek megjelenése után elhagyja a katolikus egyházat, de bibliai szemléletét, hitvilágát továbbra is a katolicizmus adja. 1959-ben adja ki a "Life Studies" /Élettanulmányok/-at. Szmélyes lirája itt az amerikai olvasóknak szokatlan régiókba mélyed. Kiteregeti magánéletét, kudarcba fulladt házasságát, újra megbotránkoztatást keltve. Válásának okai vagy feleségének egy versbeszedett levele közölhető témák, munkák. Az irodalom létmód számára. Szabadon kezeli a műfajokat, három ciklusos verses drámát ír The Old Glory /Régi dicsőségünk Bp. 1972./ címmel. Az "Élettanulmányok"

szintjét megközelítő kötetet csak 1970-ben ír, "The Notebook" /Jegyzetfüzet/ címmel. Ennek átírása és rendezése a "Dolphin" /Delfin/ 1972-ben és a "The History" /Történelem/ 1976-ban. Közben elhagyja hazáját, Amerikát és egyetemi katedráját. Londonba költözik, követve az előtte kivándorló T.S. Eliotot. 1977-ben hal meg, egy new-yorki taxiban: szívroham végez vele.

Talán érzékenysége, talán származása játszik szerepet abban, hogy Lowell minden hatást összegez, gyűjtőlencseként egybegyűjt magában. A legszélsőségesebb szinopszisokat hozza létre. /Erre legjellemzőbb kötete a "Történelem" /Egy látvány néha ezredéveket idéz fel benne./ Nála nem jelképek, hanem jelentések erdején vezet át az ember útja. Benyomásai a hullámelhajlás jelenségéhez hasonlóan viselkednek. A hullámmozgás útjába tett tárgynak a túlsó oldalán - ha megfelelő méretű a rajta lévő rés - újjáéled a hullám. E rés indítja újra a hullámot, mintegy új rezgésközpontként, új távlatokat nyitva meg. A "Hájnál" című versben egy felhőkarcolón megpillantott blézer Ádámra és Évára viszi el gondolatait. "Szalagok: 1970" című versben a karácsonyra főlzalagozott ablakok és a belügy durvasága létrehoz benne egy új gondolatot: az auschwitzi öröknek szállított kurvamenyasszonyok jutnak eszébe, kiket nászuk után repülőről dobtak ki. Az utánuk lobogó fátylak emléke hozta létre a kapcsolatot a jelennel. Semmi sem szétválasztható, minden mindenben látható:

"Nem meredez palánk halál és tárgya között,
a guillotine az üresen zöldellő vadont zengi."

/A régiek/

Ebben a versben a fehér házak sora katonai temetőre emlékezteti:

"... egyetlen fehér sírkő
eserszer megismételve és mindannyiszor túl közel
a másikhoz ha jól kilépek: egy összefüggő hómező".

A metamorfózis az egyezésen alapul. A hó itt is kegyelem-
toposzként él; így értelmezve: életben a halál és halál-
ban a kegyelem. Mért szükséges számára ez a mindent egye-
sítő szemlélet? Felülemelkedik a tárgyán, az emberen, sa-
ját magán. Úgy szemléli az egész emberiséget, mint Hamlet
a koponyát, kívül van rajta, de távolmaradásában is érzi
az azonosító véget. Az összegezés és vég egy-egy kulcsszó
költősségéhez, a halál "demokratizmusának" felülkerekedése:

"A világ zűrzavarának végösszege a hírnév,
a felejtés falfülkéjébe tett csokor."

/Hírnév/

A "nagy cselekedetek" elszomorítóak, Hannibál gyerekek is-
kolapéldája lesz, Napóleon tettei ágyú füstjeként oszlik
el. Lowell nem kiábrándult, csak érzi az élet ízét. Rá-
jött már, nem szükséges bünt elkövetni a kárhozatért, az
élet így is kudarc, ideáink torzképe.

"Kérdés miért írok? Válasz: ha abbahagynám,
akkor a lélegzést is abbahagyhatnám-babonából."

/Absztrakció/

Minden nap ír: megtervezi verseit. A keze alól kikerülő
mű már a munka közben kiállja a próbát, se mesterségbeli,
se gondolati hibát nem lehet találni benne. Zsenialitása
tudatos, kérlelhetetlenül pontos munkájában van. Faulknert,

Crane-t, Hemingway-t csak megveti, fecsegőknek tartja őket. Esetében a rend megjelenése viszonyító eszköz a bizonytalanság felfogásához:

"Félve emlékszem az első naptárra;
valami énem nagy része abból kihúzta a talajt,
a szabálytalan s biztos repülés a művészet felé."
/Először/

A művészettel szemben a megjelenítés fegyelmét követeli:

"A múzsa tipikus vesztés, mocskos és szomorú hölgy -
a megjelenítés legalább tisztára sikálhatná."
/Verlaine, stb./

Lowell látszólag szabadverset ír, rámtelenek, ritmustalanok versei, de megfigyelhetjük: sorszámra pontos szonettek ezek. Egyetlen verse sem tér el ettől, hidegen kimérte valamennyit. Az elioti meghatározásnak megfelel: "Nincs szabadvers annak, aki munkáját becsülettel akarja végezni."

A formai követelmény mellett ott a művészi hiábavalóság hangja: Cezanne-ról, Picassoról írja:

"Ők sem tüntethetik el a repedést mindenből, amit
Isten csinált."

/Lévi-Strauss Londonban/

Hiábavalóság, de Istennel mérve, az eszmény mögött marad el a művész. Maga Lowell sem adja föl a költői örökkévalóságba vetett hitét. Kételyeiről is beszámol, míg el nem ér önmaga bizonyosságáig. Érezheti és tudhatja versei remek voltát, hisz azok a klasszikus utat járva készülnek. Az előtte író halhatatlanok módszere a biztosíték.

Nem a valóból él, az ideákon keresztül széljegyzeteli a meglevőt. Vizuális alkat, képekből építi fel verseit, vagy valamilyen látvány készlet gondolkodásra. Szereti a tömör megfogalmazást, a versek végén a csattanó erősségű mondatokat. Mozaikként fűzi össze sorait, mintegy montázsokat adva; a részben így is jelenlevővé teszi az egészet.

A család-Amerika egyezést tudata engedi meg, hogy saját életéből merje megítélni Amerikát, a világot; általános bölcsességeket is ebből eredeztet. Átéli állandóan a történelmet, mintha annak történései benne dolgoznának szüntelen. Kérlelhetetlen és halálbiztos az; amit az elmúlt idők mutatnak nekünk:

"A történelem azzal élt amit itt talált,
a holmijaink között guberálva-
halálunk szürke és iszonyatos,
az írás bevégeződik, az élet soha."

/Történelem/

Szemetet termelt életünk, magunk képére és hasonlatosságára. Ideáink elérése jelenthetné számunka a megoldást.

"Az élet meghatározása: változás,
évszakonként kocsit, háborút és nőt cserélünk."

/A nihilista, mint hős/

Amit kitűztünk célként, azt a végrehajtás rombolja le;
az ember tettei által válik önmaga ellentétévé.

Ebből a magunk teremtetten zsákutcából kiút, vagy megváltás az értelem megszerzése lenne? De érdemes-e felülemelkedni, ha csak azt nézheti végig, hogy mi nem változott, mióta azt hisszük, a világ fejlődik. Lowell jóformán csak kérdez, bár állító mondatokban teszi ezt. Jól tudja, a

Nem a valóból él, az ideákon keresztül széljegyzeteli a meglevőt. Vizuális alkat, képekből építi fel verseit, vagy valamilyen látvány készletét gondolkodásra. Szereti a tömör megfogalmazást, a versek végén a csattanó erősségű mondatokat. Mozaikként fűzi össze sorait, mintegy montázsokat adva; a részben így is jelenlevővé teszi az egészet.

A család-Amerika egyezést tudata engedi meg, hogy saját életéből merje megítélni Amerikát, a világot; általános bölcsességeket is ebből eredeztet. Átéli állandóan a történelmet, mintha annak történései benne dolgoznának szüntelen. Kérlelhetetlen és halálbiztos az; amit az elmúlt idők mutatnak nekünk:

"A történelem azzal élt amit itt talált,
a holmijaink között guberálva-
halálunk szürke és iszonyatos,
az írás bevégeződik, az élet soha."

/Történelem/

Szemetet termelt életünk, magunk képére és hasonlatosságára. Időünk elérése jelenthetné számunka a megoldást.

"Az élet meghatározása: változás,
évszakonként kocsit, háborút és nőt cserélünk."

/A nihilista, mint hős/

Amit kitűztünk célként, azt a végrehajtás rombolja le;
az ember tettei által válik önmaga ellentétévé.

Ebből a magunk teremtetten zsákutcából kiút, vagy megváltás az értelem megszerzése lenne? De érdemes-e felülemelkedni, ha csak azt nézheti végig, hogy mi nem változott, mióta azt hisszük, a világ fejlődik. Lowell jóformán csak kérdez, bár állító mondatokban teszi ezt. Jól tudja, a

válasszokat sohasem az emberek adják meg.

Végighúzódik kötetén egy bibliás világkép, értékrend, pogányos elemeket is hangsúlyozva. Ez az összekötő kapocs a legmegfoghatóbb értékmérő minden gondolatában. Ő maga is hasonlatos az Istenhez. Ezt a hitét egyrészt a fiatal-Amerika tudatból meríti. Érezhető nála az a hang, amivel az Újvilágban rejltő új világteremtés lehetőségét élteti. Az újbóli, talán sikeres megváltás reménye is erre hajtja. Ez a szólan később beleolvad a kiábrándultság összhangzatába. Költő volta is az Istenhez való mérést váltja ki belőle. Ő is teremt, s nem teheti értelem nélkül. Orfeusz jelenik meg Lowell versében, mint költő-Isten, de az ő teremtető ereje fiai féltékenységén megbukik, mivel első alkotó: túl hatalmas ahhoz, hogy el lehessen viselni élőnek. Őt csak kezdetnek ismerik el, a folytatást mástól kívánják. Az ember által létrehozott megsemmisíthető, bízni csak az "Élő Istenben" lehet:

"Isten csak szó a környezetre,
minden, amit tudok és nem tudok;
ki hatalmasabb, mint az élő Isten?"

/Thoreau I/

Minden, mi körülveszi, értékmérésre készíti, ez adja totális kilátástalanságát az emberiség kátyújából. Istenhez méri magát, mert az ő hite hajtja előre: "Isten úgy munkál bennünk, mint a földművelő féreg." /A nem-létezés küzdelme/ Ő az, aki tiszta értékmérője:

"a Mi Istenünk itt jár velem, beszél velem,
álomban, mennydörgésben, szélben és viharban,
kifogja szavaimból a szelet és salakot,
és meztelenül űz az egyetlen úton..."

/Dies irea/

válaszokat sohasem az emberek adják meg.

Végighúzódik kötötén egy bibliás világkép, értékrend, pogányos elemeket is hangsúlyozva. Ez az összekötő kapocs a legmegfoghatóbb értékmérő minden gondolatában. Ő maga is hasonlatos az Istenhez. Ezt a hitét egyrészt a fiatal-Amerika tudatból meríti. Érezhető nála az a hang, amivel az Újvilágban rejlő új világteremtés lehetőségét élteti. Az újbóli, talán sikeres megváltás reménye is erre hajtja. Ez a szólam később beleolvad a kiábrándultság összhangzatába. Költő volta is az Istenhez való mérést váltja ki belőle. Ő is teremt, s nem teheti értelem nélkül. Orfeusz jelenik meg Lowell versében, mint költő-Isten, de az ő teremtő ereje fiait féltékenységen megbukik, mivel első alkotó: túl hatalmas ahhoz, hogy el lehessen viselni élőnek. Őt csak kezdetnek ismerik el, a folytatást mástól kívánják. Az ember által létrehozott megsemmisíthető, bízni csak az "élő Istenben" lehet:

"Isten csak szó a környezetre,
minden, amit tudok és nem tudok;
ki hatalmasabb, mint az élő Isten?"

/Thoreau I/

Minden, mi körülveszi, értékmérésre készíti, ez adja totális kilátástalanságát az emberiség kátyújából. Istenhez méri magát, mert az ő hite hajtja előre: "Isten úgy munkál bennünk, mint a földművelő féreg." /A nem-létezés küzdelme/ Ő az, aki tiszta értékmérője:

"a Mi Istenünk itt jár velem, beszél velem,
álmomban, mennydörgésben, szélben és viharban,
kifogja szavaimból a szelet és salakot,
és meztelenül űz az egyetlen úton..."

/Dies irae/

A cselekedet és a mérés csak a tervezésen keresztül valósul meg:

"Isten maga a tervezés, még csúnyaságunk is az ő jóságát tanúsítja."

/Rés/

A művésznek teljesen alá kell vetnie magát ennek a Tudat-Istennek: mi "csak szó a környezetre" "meztelenül úz az egyetlen úton" és ami megegyezik ezzel az egyetemes-séggel.

Lowell maga a fiú-Isten szerepében ítélt, mert szükség van a költészet állandó genezisében a káoszból kimutatóra. Gabriel Pearson írja róla: "/Lowell/ ... bizonyítja az irodalomnak azt a képességét, hogy a társadalom, a személyiség káoszában az irodalom a maga történetével, rendjével, tökéletességével rendet tud teremteni."

Ez a rendteremtő képessége az irodalomnak, és az, hogy megállapításokat tartalmaz, "munkál" Robert Lowell-ban úgy, hogy a Történelem egésze, bár komor, kilátástalan, mégsem lehangelő. Recitativ purgatórium, ahol nem kell futkosni a fagyból a tűzbe, mert egyszerre éget és fagyaszt, viszont ugyanúgy nem hagy nyugtot, mint az igazi tisztító-tűz. Aquinói Szent Tamás az igazságot a szentlélektől eredezteti, Lowell ezt használja fel a köznapiság és halandóság ragyogóvá tételéhez.

Teremtő-képességén kívül felülemelkedését szolgálja az a klasszicizáló látásmód, amivel a számára fájdalmas dolgokat is az ideává érlelés távolából nézi. A "Fel a Pentagonra"-menetben részt vett Normann Mailerrel együtt. A tüntetést brutálisan szétverték, őt is összerugdosták a rendőrök. Az erről szóló "A menet 1-2." című versekben testi bántalmazásáról szó sincs, mégis megérezhetjük, mi történt valójában.

A kötet záróverse az "Évvége". Mielőtt idézném, álljon itt Tadeusz Borowski négy sora /Közép-Kelet-Európa/:

"Fölöttünk éj. Égő csillaghad,
fojtó és halott lila ég.
Utánunk vasroncsok maradnak,
és kiröhög pár nemzedék."

/Dal/

És az "Évvége":

E legyőzött királyok dühödten letűnnek;
meghalnak a hús-vér istenek, csak nyomtatásban élnek,
minden könyvtár egy rosszul idézett zsarnok otthona.
Egy év lefut a mozikban, idéetlen, szókimondó,
ritmustalan mondatokat kell fogalmaznunk -
a másolópapír hátára nyomva, sütve, bélyegezve
sorok, szavak, betű a betű hátán, szavak, sorok -
a gépirat, mint a Rosette-i Kő ...
Egy újabb sorsdöntő év, hőse az örült hős,
balvégzete az ember és útjában állnak csillagai,
hajóját szoros-őrizet mellett zátonyra futtatja ..
A Hudson keleti partjának kásás jege
rózsaharasztnak tetszik az újévi alkonyatban;
fényes ég, fényes ég, nullákkal heges másolópapír.

Az idézett versekről nem szükséges szólnom.

Csak még valamit. A középkori vándor céhlegények jel-szava: elmenni, hogy itt maradhassunk, érvényes költőnkre is. Még mielőtt elhagyná Amerikát, már helyben is emigrált egyszer. Egyre jobban otthon lett máshol is, még itt, az óvilágban is, pedig az európai kultúrát az amerikai fölé magasodónak érezte. Az Isten - szemét, összegzés - vég

fogalmakkal határolt mérték etalon lett.

Régóta bennem él egy fogalom, az, amit a most alkotónak véghez kell vinnie: az antroponautika, az ember-hajózás. Az emberben, magunkban való kutatás úgy tűnik természetes, de valójában ez azt jelenti, fedezzük fel létünk végtelenségét, tudjunk látni, hallani, esendőségünkön keresztül is. Szükség van arra, hogy megteremtett szavaink, mondataink áthatoljanak rajtunk, közben húst és vért szakítva magukkal, hogy az igazságban emberi gondolat, lélek és szellem is legyen. Robert Lowellt olvasva találtam rá, jobban mondva, ő jelölte ki, mi az a két végpont, ami között az emberben kutathatunk: az Isten és szemét.

Lowell élveboncolást hajtott végre magán, hogy tükröt tartsa magán és mindenki elé. Ez adja meg felülemelkedését a poron és felemlékdését az igazságokhoz. Utolsó Grállovagunk volt. Egyenruhás kivégzőosztag előtt áll. Melyikük lesz a vesztes?

Mészáros Tibor

Útban?

/Jegyzetek egy nemzedék indulásához/

A pozsonyi Madách könyvkiadó által 1980-ban "Hegközelítések" címmel kiadott ifjú költők és képzőművészek antológiájáról Varga Imre többek közt azt írja a Hango Világ 1981/5. számában:

"... Először az intézmények labirintusrendszeréből kikerülve a boldogulás után kerül ki a napvilágra, ahol olvasóközönségbe /.../ Az irodalompolitika idősebb tetteit megvalósító intézmények természete pedig sokkal nehezebben kiismerhető mint a labirintusok törvénye /.../ s addig az ifjú literátor el nem ismerhetik, amíg one útvesztő folyosóit meg nem járja. Így hosszú időn át arra pazarolja erejét, hogy a napvilágra kerüljön és nem marad ideje és módja az önmagátábrázolásra." Varga e néhány sorban találóan mutat

az oroszországi magyar irodalmi utánpótlás "külső mesterségesnek" /megfagyott megismerését, mint sok helyütt, itt is "esztétikán kívüli követelményekkel is kötik"/ rákényszerre. Valóban úgy tűnik, az intézményrendszer olykor igyekszik mindent megtenni a kezdő írók hátrák érdekében, csak hogy ebbe a mindenbe sajnálatos módon beletartozik a "teljesítmény energiáj", indulatok időben történő leválasztása is. Az élmény kialakuló steril irodalmi közösségben aztán "testet ölthet az író, ha tud". Varga a "Hegközelítések" szerkesztője úgy beszél, mint akik már megjárta a labirintus útvesztőit. Ez jelent némi öntudatot, még akkor is, ha a kijáratok érkezettek előtt a továbbvezető utakat ugyanúgy az ismeretlen homályba vezetnek, mint a bejáratból. Márpedig az utat, csak döntés által válik felismerhetővé. Aki nem indul, sosem tapasztalhatja meg, milyen úton jár. Önmagában hiába ülasz, latolgat. Eképp szemlélve a dol-

gokat, az intézmények megkerülése által nyert jelentős energiatöbbletet és műfaji újszerűséget is ígérnek azon irodalmi összeállítások, melyek fiatal szerzői az 1982/83-as évben jelentkeztek írásaikkal egy-egy helyi kiadvány /Antológia, Iródia, Évkönyv/ oldalain. Ez a jelentkezés alig egy évvel azután történt, hogy Varga Imre említett recenziójában azt írta az irodalmi utánpótlásról, hogy mincs, nem létezik.

Az említett kiadványok közül méreteiben és hatókörében egyaránt legnagyobb jelentőségű az Iródia kiadványa, melyből jelenleg a negyedik szám megjelenésén fáradoznak a szerkesztők, Hodossy Gyula és barátai, valamint az ő munkájukat kiadói felelősséggel segítő Balla Kálmán és Karsai Katalin.

Az Iródia köré csoportosuló fiatalok eddigi munkáját nehéz lenne másként, mint alkotócsoporthéti tevékenységként értékelni. Annak ellenére, hogy sokszínű alkotótáborában már most felismerhető néhány határozott /ha még nem is egészen kialakult/ arcél, - így pl. a versszerző Patus Jánosó, a vers és prózaversíró Zsemberi Etelkéé, a verset és kritikát egyforma könnyedséggel író Krausz Tivadaré, a vers és próza felé is tájékozódni tudó Juhász Józsefé, a novellával és kritikával is próbálkozó Cs. Liszka Györgyié, a nagyszerű prózaírói alkattal rendelkező Talamon Alfonzé és az ugyancsak kiváló novellákkal jelentkező, bár nem szorosán az Iródia csoportjához tartozó Czákó Józsefé. Az Iródiát elsősorban mégis mint intézményi létformát helyettesítő közeget kell értékelnünk, amelyet alkotói saját maguk és nemzedéktársaik javára hoztak létre és munkáját egyfajta irodalmi műhelyként próbálják irányítani mind a mai napig. Munkájukkal az eddigiek folyamán is fényesen bizonyították, hogy képesek autonóm gondolkodási és cselekvési létformát kialakítani saját maguk részére, minden

felülről érkező, "atyáskodó segítség" nélkül. Teszik ezt azszal az igénnyel és igényességgel, amellyel elképzeléseik szerint tágitani képesek az önkifejezés szűkülő lehetőségeinek határait, hogy új, járhatóbb utakat találjanak, lakhatóbb földrészeket, élhetőbb világot teremtsenek. Mindehhez pedig a nyelvből, az első és talán egyben az utolsó lehetőségéből kívánnak maguknak eszközöket teremteni. Minden más eszköz híjjával a nyelv egyedül kell, hogy megteremtse azokat az értékeket és hagyományokat, amelyek a létezést /és a megmaradást/ a puszta vegetációnál méltóbbá teszik. A világ dolgainak tisztánlátására a 2. Iródia kiadvány két javaslatot is tesz /legalábbis az derül ki a programként is értelmezhető bevezető írásokból/. Az igényesség, egész csehszlovákiai magyar irodalomra kiterjeszthető követelményének betartását s az ehhez járulandó nyitottság és rugalmasság szemléletbeli eszköztárát.

Az Iródia "elsődleges célja feltétlenül irodalmunk megújítása és gazdagítása kell legyen /.../ nem tévedhetetlen, ezért tartózkodik rugalmatlan elvek, szentenciák, dogmák, örökérvényűnek vőlt elméletek kijelentésétől és vállalásától. Nem követel senkitől sem előre megfogalmazott gondolkodásmódot, alkotói módszertant, esztétikai értékrendi sablont. Az Iródia a rugalmasság, nyitottság, fejlődőképesség, EGYÜTTGONDOLKODÁS iskolája szeretne lenni."

Az Iródia alkotóközössége negyedévenkénti országos találkozón Érsekújvárott irodalmi előadásokat, vitákat és egymás munkáinak értékelését tűzte programjába az eddigiek folyamán. Továbbblépésük fontos követelménye lenne, ha ezeket a nagytalálkozókat egyének vagy kisközösségek rendszeres felkészülését igénylő munkája előzné meg, helyi, autonóm kisközösségekben. /Igy vált az Iródia egyik erős résztvevőgárdájává a galántai gimnázium mellett működő

alkotókör, amely önálló kiadvánnyal is rendelkezik/ Az autonóm alkotókörök megalakulása és munkája, hozzájárulhatna az irodalom intézményeken túli terjesztéséhez és népszerűsítéséhez is.

A jövő feladatainak mérlegelése, azonban nem áll ezen írás szándékában, mert bízunk benne, hogy az Íródia alkotóközösségét létrehozó ifjaknak, akik jelent tudtak maguknak teremteni, a továbbiakban sincs szükségük arra, hogy számukra a jövőt mások tervezgessék.

Molnár Imre

Kirándulásokba zárva

/Markó Déla: Az örök halasztás/

Markó Déla kirándulásokról beszél, de egyetlen "történetet" mond. Azt, amely a kötet első szavától az utolsóig, a "van"-tól a "nincsen"-ig tart, és az azt követő "hiányzó jelekkel" zárul. A mondat kudarcát beszéli el ez a történet, azét a mondatét, amely a "semmi fonákjaként" kijelölte az önértelmezés terét, megnyithatósága és lezárhatósága pedig azzal a reménnyel jelentett egyet, hogy a "külvilággal" szembeállítható valamiféle körülhatárolt létezés: "részekre hullott / szétroncsolt szerkezetté vált a folyamatos / külvilág miközben a dadogás szabályos de / fokozatosan gyorsuló ritmusa férfi és nő / egymásba olvadását idézi" /Hát lássuk, mit váltasz valóra?/. A kötet végi hiányzó jelek szerint bekövetkezett a világ alázuhanása és a hallgatás, bekövetkezett a mondat**törés**: "bár építettem hidat / hozzád mondatom **ive** beszakadhat középen" /Eljönnek ők és eljössz majd te is/. A kirándulás-ciklusokra osztott kötet verseit két minőség, az időbeliség és az egy-idejűség rendezi el. Markó nem válik hivőjévé sem a multnak, sem a jövő-hitnek, sem a szerelemnek, közösségnek, de a bohócruhának sem - mint egy történet, áll előttünk, ahogy egymás után odafordul ezekhez a lehetséges hit-tárgyakhoz, majd eltávolodik tőlük. A különböző "kötődésű" megszólalás kísérleteiből: provizórikus hit- és szerepválasztásokból és azok kudarcából épül fel ez a történet, végpontjáig, a "hiányzó jelek"-ig.

Rátérve az elrendezettségnek ebből a végpontból visszavetülő másik jellemzőjére, az egy-idejűségre a formaproblémával áll kapcsolatban az is, hogy "kirándulások" osztják csoportokra, ciklusokra a verseket.

Nemcsak arról van szó, hogy ez a kötetszerkeztési elképzelés a versek összességére visszavetíti a mondat-törés kudarcát, a kirándulás szó időleges és "súlytalan" jelentéstartalmával az egész kötetre kisugározva a mondatba vetett hit visszavételét, hanem arról is, hogy emellett a kirándulásokkal, ezek középpontba állításával Markó kimondatlanul is tételez egy olyan tere, ahonnan a megszólalás kilép és ahova visszatér. Mivel ez a tér, a hétköznapiok szürke és egyhangú hajnala /a kötet utolsó szövege alapján/ Markó számára nélkülözi a töltői formaadás lehetőségét, ezért költőileg légtüres tér a megszólalás számára érvénytelen. Ez a tér a "hiányzó jeleké", a hallgatásé. A formaadás ebből kilépő kísérleteinek összekapcsolása - lévén mind kirándulás - továbbmegy a mondat-törés egyedi kudarcán, hiszen ezeket a kísérleteket a hallgatásba zárt és azzal szembeni időleges próbálkozásokként: a "hallgatásból tett kirándulásokként" határozza meg a kötet egésze. Ez a meghatározás végsősoron nem tesz különbséget a formaadás más és más kísérlete között, kudarcra ítéltségükben egyenrangúknak mutatja őket. Eppen ezért: a kirándulásokba zárt, minduntalan oda kónyszerülő megszólalás örökös esélytelensége áll a cikluscímek hasonlóságának háttérében; az az egy-idejűség, egyetlen idő, aminek végsősoron alárendelődik a hitkeresések és kudarcok időbelisége, ahogy a kötet utolsó verseinek egyikében írja: "Felfeslett bőröd, elromlott / véled egyetlen időt mutat: ahol már végképp megálltál ..." /Pihenő újabb kérdésekkel/. A kiüresedett, eloldódó létezés és a "nincsen" jeleivel záródó megszólalás összetartó egyenesei a kötet végén metszik egymást - a versek, a formaadás kísérletei ebben a

"szövegtartományban" helyezkednek el.

Külső és belső közegvesztésre, valamiféle folytonosság megszakadására vall /veszélyeztetettség- és félelemérzet, a hit kiüresedése, magány, jelenbezáródás, és ennek következtében: gyakori bohóc- és bábu-önstilizáció, álom-motivum stb./ az, hogy a költői megszólalásból "kirándulás" lett. Külön kérdés azonban, hogy miért lesz a "kirándulásokból" költői megszólalás. A - Térkép-olvasásban írja: "valami örökös kirándulás valami /görcsös vakáció csak vissza vissza vissza csak / újra újra újra én látom s látnám s láthatnám / talán hogy ez még semmi s mégis minden lehet hogy / edzés formában maradni megtartani a formát ajkadhoz / érintett üres csészét valami későbbi italnak" - ez a szemlélet a formaadást értékhányt áthidaló szükségességként fogja fel, pontosabban olyan morális tetteként, amely a " tisztának képzelt arc", az "ugyan-
as" megőrzéséért vállalja a forma elcsusztatását a "most" hiteles létezőképén, a "jelen késleltetését", ugyanakkor teljesen tisztában van azzal a veszteséggel, amely a közösségiség hitelvű moralitásától olykor el-
váló "szigorú", leplezetlen és mélyen szkeptikus önmeghatározás kifejezésének oldalán jelentkezik. Az idő folyamatossága Markó szerint nem szakadhat meg a "képtelen jelenidő"-vel, az eszerinti formát bensőleg is elutasítja /"végül betelik gyávaságod - A fekete kirándulás/, ugyanakkor pontosan látja a megszólalás veszteségét a görcsös vakációt, örökös kirándulást követelő formaadásban, érzi, hogy ez a megszólalás nem-természetes, öngerjesztő, akaratlagos: "Állsz a körhinta közepén, és egy helyben / forogsz" " és nem tudsz megállni, mert megdöglik színes / pillangód, szárnya összeütődik, hátadat verdesi, / s tarka ernyőként

rád csukódnak, hozzád simulnak / ruháid, mozdulataid, tükreid, arcvonásaik." / S csak addig élsz, míg el elforogsz/. Ezt a kettősséget igyekszik túlhaladni a kötet címadó verse: a holnapunkat mimelő "piros ceruzák / orrát dühösen beletöröd a hóba", és bár az ezt követő "Ne butáskodj!" lefékezteti a mozdulatot, már korántsem biztos, hogy a hitelvűség fenntartásának benső, morális elhatározásából. Mindenedestre: marad az örök halasztás.

A fekete kirándulás verseiben inkább a múlt és a jelen között áll be szakadás, a piros kirándulás verseiben inkább a jelen és a jövő között - az idő folyamatosságának helyreállítása fő érték Markó számára, éppen ezért vall minden erőltetett feloldástól idegen arányérzékre, hogy nem mozditja el a verseket sem az elégia, sem az óda felé. Nem ír mást, csak ennek a szakadásnak a megrendítő élményét, benne egymás mellett azt, hogy ez veszteség, és a tényt, hogy visszavonhatatlan /Pl.: Mert mindig hamarabb felébredsz, Hókorona/. A múlttal és annak szinterével való folytonosság- és azonosságkeresés indítja a fekete kirándulás ciklusát, és minél inkább kitűnik ennek a folyamatosság-
nak a lehetetlensége, annál világosabbá válik benső szüksége, azaz az emlékezés végülis hitakarásnak mutatkozik: "kezünket felhorzsolja a / homok ahogy emlékezünk körmeink felszakadnak / ahogy félrekaparjuk a csillogó nedves szemcséket / a fényes vanilinkabátról és megtisztítjuk az arc / árkait a váll a nyak kékes rácait és / villog a semmi" /A szüntelen ellenszélben/. A "vanilinkabát" képe visszatér a piros kirándulás záróversében is, amelyben az új jeruzsálemi jövő-hit oly módon vétetik vissza, hogy - mint Vörösmartynál, A vén cigányban - beteljesedése összekapcsolódik a pusztulással:

" ... s a ráncos arc mint összegyűrt ejtőernyő / meglapul a fényes vanilinkabát fölött ha majd / csillogó géppisztollyal leugortok kibomlik / fehérén szétterül a levegőben s tartja az élettelen testet" /Felkészülés az egzotikumra/. Ebből a multtól, jövőtől egyaránt elszakadó állapotból indul a kék kirándulás, amely talán a Nagy Semmi Folyón fényirányban és napszélben uszó, "valószínűtlenül, émelyítően kék" hajóktól kapta a színét /A Nagy Semmi Folyó/. A ciklus versei a hitmitoszoktól eltolódnak az őket nélkülöző életre való ránagyatkozás felé: kilépés ez a korábbi létformából, elsősorban a szerelem, az asszony közellétének verseivel és asszal a felismeréssel, hogy az időtartományokat összefogó és folytonosságot ígérő bányamélyben /A fekete kirándulás/ nincs más, csak a "bányasemmi" /Képeskönyv kisfiuknak, kislányoknak/. Ugyanakkor a versekből az látszik, hogy ez a kilépés nem tünteti fel magát sem megoldásnak /pl.: Torz, szerelmes sci-fi, A repülőgép utasai/, sem pedig leszámolásnak: a rossz emlékek elszáratnak, de megmaradt a "felemás nosztalgia" az iránt az élet iránt, amelynek a határait nem a pusztá ránagyatkozás jelöli ki: "Mi történik velünk, barátom? Elzárva tőlünk / rossz emlékeink. Bezárva és puha rongyokban / bugyolálva a kemény fogású fegyver, makacs / hullaként fekszik a földben, s közben elromlik // a jól célzó szem, elkopik kezeden, lábadon / a bőr, mint karosszékek csillogó huzata, és / felfeslik a homlok, akár az elhasznált szövet." /Pihenő újabb kérdésekkel/. Valószínű, hogy őszintébb a hitelvüségéből való kilépésnek ez a bizonytalansága, felemássága, mint hogyha erőszakolt benső program lenne.

Nagyon sok versbeli szövegrész reflektál közvetlenül a formaadás esélyére, módjára /pl. "Elpusztulsz minden

hasonlatodban" - Genezis; "az aszfalton tulterhelt szimbólumként szétfröccsen / a piros, ezer jelentés szótfolyik" - Kockajáték/ - s bár ez a fentiek alapján nem idegen a kötet alapkérdéseitől, azokban a versekben mégsem mélyíti vagy árnyalja a jelentést, ahol nem maga a tudatosult formaprobléma szervezi az erész verset, mint pl. a Hát lássuk, mit váltasz valóra? vagy Az elkinasztott hasonlatok c. versekben. Ezeknél a szövegbeli felssini formareflexióknál sokkal finomabb eszközökkel is rendelkezik Markó, pl. hogy a három kirándulás-ciklus címadó versei egyben reprezentálják a kötet három fő szövegformálási módját is, vagy hogy pl. A megtisztított formában az összefüggő képsorozatba egy oda nem illő képet helyez /"képzelt bohócaink is szétszaladnak"/, majd erre a közbeékelésre visszaütalva építi fel a verset.

A kötet színvonala magas, a verseké viszont egyenetlen: többségükben nem érik el a kötet átgondoltságának, megformáltságának a szintjét. Van néhány kinosan rossz megoldás, pl. "... a sötétben kinok szaggatják", "villog a semmi", "torz / kérdések fekete leplét felhasználja a törvillanásu / válasz"; néha erőltetetten ellentétező a versek lezárása, pl. "mihez / kezdenék ha nem ez a kezdet lenne már a vég", "behatolsz a kintbe", "S ők meg sem haltak pedig éltek". Mindezek ellenére - még ha a megfogalmazás ironikusnak tűnik is -: Markónak van mit elrontania. A kettévágott jármű utolsó hat sorának megszólító kérdései pl, inkább elhomályosítják a vers eredeti és megrázó képeit, ellenpéldája lehet ennek A győzelem jelvényei, ahol az irónikus képek és az evangéliumi embléma bravuros összekapcsolását nem bontja meg a közvetlen odafordulású beszéd

imitálása.

Részletes és hosszadalmas elemzésre itt nincs sem mód, sem szükség - a romániai magyar irodalom nagyon jelentős kötetten és a közösségiség hagyományait őrző, annak lehetőségére vagy lehetetlenségére bensőleg érzékeny, kiforrott alkotóval gazdagodott.

Hévizi Ottó

Bábel tornyán⁺

Echinox-nemzedék nincs. Szőcs Géza és Egyed Péter, akik 1974/75 fordulóján vették át a kolozsvári egyetemi lap szerkesztését, az "Echinox-alakzatok" c. beszélgetésen /Korunk, 1980. 1-2./ azt mondták: nem akartunk egy nemzedék ideológusai és teológusai lenni.

A 70-es évtized közepe nemcsak az Echinox történetében, hanem az erdélyi magyar irodalomban is cezura. 1974-ben jelent meg Bretter György szerkesztésében az ún. kolozsvári iskola /vagy Bretter-iskola/ esszéíróinak a "Szövegek és körülmények" c. kötete /Ágoston Vilmos, Molnár Gusztáv, N. Szilágyi Sándor, Tamás Gáspár Miklós/, s velük párhuzamosan, s tőlük inspirálva, elméleti útjukat követve az ún. harmadik Forrás-nemzedék /Szőcs, Egyed, Markó Bóla, Cselényi Béla, az 1980-as "Második személy" c. kötetének fordulata óta Balla Zsófia, Adonyi Nagy Mária, Veress Gerzson, Palotás Dezső, stb./ akikre Balla Zsófiának a Szőcs és Egyed verseire használt kifejezése a legpontosabb: radikális költészet. Ők, e "ravasz nyelvűves nemzedék" publikál az Echinoxban a VII. évfolyamtól kezdve.

A Babes-Bólyai Egyetem diáklapja 1968-ban indult Ion Pop szerkesztésében, három nyelvű, 24 oldalából 20 román, 3 magyar, 1 német nyelven íródik. Míg a folyóirat román része az Echinox-körből nőtt ki, a magyar résznek nem volt háttere, sokan elhatárolták magukat a laptól. "Örültünk, ha egyáltalán megteltek az oldalak" - emlékezett az első szerkesztő, Rostás Zoltán, akinek Jordáky Lajos, akihez tanácsért fordult, hogy elvállalja-e a lapszerkesztést, a tenyerét mutatta: "Ha csak ennyi papírt is adnak, azt is tele kell írni". A változás a Szőcs-Egyed kettőssel következett be, ekkortól van eszmei kontinuitása is az Echinoxnak:

+ Bábel tornyán. Válogatás az Echinox munkatársainak írásiból. Kritérion, 1983.

az őket felváltó új szerkesztők, a "három B" /Bréda Ferenc, Beke Mihály András, Bretter Zoltán/, végül Keszthelyi András azonos ívet követtek. míg a 80-as évek elején a cenzúra szét nem zilálta teljesen a számokat. Ezt az ívet Egyed így fogalmazta meg: az Echinox "egy olyan alakzat, ami a kulturális apparátusokat vezérlő mechanizmusokhoz és szabályokhoz nemcsak, hogy nem igazodik, hanem tudomásul sem veszi őket".

Van tehát önálló Echinox-szemlélet, de nincs nemzedék, s nemcsak azért, mert Balla Zsófia vagy Molnár Gusztáv más generációba tartozik mint Szőcs Géza, s talán megint másba Keszthelyi András, hanem azért is, mert e szerzőknek nem az Echinox volt az iskolájuk, Cselényi Bélát kivéve egyikkük sem innen indult, nem itt jelent meg először.

A "Bábel tornyán" c. Echinox-kötetben van ideológia-kritikai tanulmány, vers, értékezés a népi kultúráról, groteszk, filozófiai elmélkedés, irodalmi kritika, fordítás, stb. A kötet szerkesztői - Bréda Ferenc és Beke Mihály András - esetlegesenek nevezik előszavukban a válogatást, s valóban, az egyveleg nem áll össze egységgé. Az elképzelt egységességet nem is az töri meg, hogy hiányzik néhány Echinox-szerző, akik ma már Magyarországon élnek: Tömcs Gáspár Miklós, Bretter Zoltán, Körössi P. József. Sokkal inkább a biztos lencse hiányzik, amely összefogná a sokféle szövegtartó színt. Talán csak a legjobb írások találkoznak egy pontban: Beke Mihály András esszéje a totális hatalomról és Molnár Gusztáv "Az egyneműség dialektikája" c. tanulmány-elemzése, a legkiválóbb költők: Cselényi Béla, Markó Béla, Adonyi Nagy Mária, Zudor János, Veress Gerzson, Balla Zsófia /ő írta a kötet címadó költeményét/

versei, a "Sakk" c. rész nagyszerű kisprózái. Persze épp a sokszínűség az érték itt. A fordítások: a könyvben Hoidogger, Malebranche, Bourdieu szerepel, a folyóiratban jelent meg Santayana, Karl Popper, Jaspers is; az ungvári összehallgatás, a három kárpátaljai költő, Vári Fábrián László, Fodor Géza, Zselicki József versei, stb.- a szellemi szölcseendbe, elszigeteltségbe visz ez mozgást, azt, ami minden egészséges irodalom feltétele.

Beke Mihály András "A dilemma árnyékában" c. esszéjében ezt írja: "A totális hatalomra csak egy dolog lehet veszélyes: az alkotó, az egész, a Mást teremteni képes ember. Az önmagát egyedüli lehetőségnek kikiáltó hatalmat alapjaiban, egész létében rendíti meg az alternatíva, pusztán az Alternatíva, az olyan individuum, aki képes önmagából és önmagában egy ... másik lehetőséget fölépíteni/./ Az önfeladó ember képtelen a hatalom számára veszélyes alkotásra/./ Márpedig az önkéntes lemondás irreverzibilis." Ez a fejtegetés összeecseng Egyed Péter "A szenvedés kritikája" c. kötetének "Szómitoszok - 1978" c. írásával, amelyben a szerző megkülönböztet totalitárius, elnyomó illetve partikuláris, ellenálló nyelvet. Ez utóbbinak a megvalósulása a műalkotás, amely létezésével, azáltal, hogy utópiahordozó, hogy benne az utópia költészeti realitássá válik: lázadó. /A radikális költészet./

A kisebbségi magyar költészetek modern fordulatóát általában Erdélyben Szilágyi Domokos, a Vajdaságban Tolnai Ottó, Szlovákiában Cselényi László nevével szokás fémjelezni. En úgy vélem, hogy azzal a lépéssel, amelyet Tolnai és a Symposion-nemzedék a 60-as évek legeleján megtett, Szlovákiában inkább Varga Imre és Tóth László nemzedékének, Erdélyben pedig Szócs Gézának és társainak a 70-es évek

közepén történt megjelenése állítható párhuzamba. /Megjegyzem: itthon talán Tandorinak és Petrinek a költészete lehet e sor negyedik láncszeme./ Egy új érzékenység hosszú szabadságharca indult ekkor a merev izléssel szemben, amely képtelen az új befogadására. Az tudatosult itt, hogy a költői szerep, a nyelv, a költő és a vers kapcsolata alapjaiban vált problematikusná. Az új lírában a szó nem kifelé mutat, hanem befelé, önmagára vonatkozik, önmagát értelmezi. A kísérletező költészet a nyelvre irányul, saját belső, ismeretlen vidékeit fedezi fel. Az irodalmi megformáltság kerül az értékrendben az ideológia helyére, elutasítják az etikai szemléletnek az esztétikai fölötti primátusát. Tolnaiék és Szőcsék remek teoretikusokat tudhattak maguk mellett, Petriék azok nélkül indultak. Költészetük hatásán s folytonosságán érezhető is ez a különbség.

Az Echinox-szemlélet magját bontogatva, s rokonait keresve messze elkalandoztunk a "Bábel tornyán" c. kötettől. S így talán közelebb is értünk hozzá.

Takács József

JAK 1984⁺

Az alábbiakban részleteket közlünk a Magyar Írók Szövetsége József Attila Körének 1984. évi munkatervéből. Ugy gondoljuk, hogy e viszonylagos nyilvánosság hozzásegít a fiatal irodalom helyzetének megértéséhez, s bemutatja a JAK terveit és orientációját is.

+

A Magvető Kiadónak és a JAK-füzetek szerkesztő bizottságának eddigi megbeszélései alapján 1984-ben még tíz JAK-kötet megjelenése várható: Esterházy Péter, Molnár Miklós, Petőcz András, Zalán Tibor, Géczi János, Varga Imre, Mészáros István egy-egy műve, Kamarás István és Varga Csaba szociográfiája "Reformvár" címmel, az 1982-es pécsi tanácskozás, valamint a Fölőspéldány csoport antológiája.

Az Európa Kiadónál jelennek meg, várhatóan ez év decemberétől az első JAK műfordítási füzetek.

A legnagyobb horderejű vállalkozás az új típusú JAK-folyóirat lenne. Olyan havonta megjelenő irodalmi - kritikai - művészetelméleti lapról van szó, amely művészetszociológiai és társadalomelméleti kérdésekkel is foglalkozna. Ezt a lapot az egymást követő fiatal nemzedékek szabályos időközönként újraindíthatnák, anélkül, hogy új folyóiratot kellene alapítaniuk.

A JAK tervezi különböző irodalmi csoportok és költők bemutatását: a Jelenlét, a Fölőspéldány, a Lélegzet, az érsekújvári Íródia-kör, valamint Szőcs Géza /Erdélyből/ és Mócsi Ferenc /Amerikából/ estjeit.

Emlékeket készítenek elő, melyeken elfeledett vagy háttérbe szorult művek, életművek, irodalmi hagyományrétegek felelevenítése és különféle interpretációs lehetőségek szembesítése lehetséges. Juhász Gyula, Sinka István, Kassák Lajos, Csáth Géza, Németh László, Hamvas Béla, Osváth Ernő irodalmi örökségének felmérése szerepel az évi programban.

Reformasztal. Beszélgetések az Írószövetség ill. a nemrég alakult Eötvös Baráti Kör közös szervezésében:

- Modernizáció és reform: Hankiss Elemérrel, szeptemberben.
- A politikai intézményrendszer reformjának lehetőségei és távlatai: Gombár Csabával, októberben.
- A szocializmus nem-piaci modellje: Tütő Lászlóval, novemberben.
- Állami felügyelet és társadalmasítás: decemberben.

Kelet-európai figyelő. E sorozatban szerepel egy beszélgetés Szűcs Jenő és Dénes Iván Zoltán történészekkel e térség fejlődési alternatíváiról, tervezik Szekfű Gyula "Forradalom után" c. könyvének, valamint Bibó István és Jászi Oszkár szellemi örökségének felmérését.

Folytatódik "Az Írószövetség története" c. beszélgetéssorozat: az 1957 és 1959 közti szakasz megvitatásával.

⁺Lapunk következő számába beszélgetést tervezünk a JAK egyik vezető tagjával az áprilisi munkaterv megvalósulásáról.

SZERZŐINK

- Csuhai István - 1961-ben született Budapesten. A JATE Bölcsészkarának II. éves hallgatója.
- Darvasi László - 1962-ben született Törökszentmiklóson. A szegedi Tanárképző Főiskola III. éves hallgatója.
- Gerencsér Gábor - 1961-ben született Budapesten. A szegedi Tanárképző Főiskola IV. éves hallgatója.
- Hály János - /Horváth János/ 1960-ban született Vámosmikolán. A szegedi Tanárképző Főiskola IV. éves hallgatója. Szerepelt az 1983-as Bölcsészben.
- Hévízi Ottó - 1959-ben született Budapesten. 1983-ban végzett a JATE Bölcsészkarán, jelenleg gimnáziumi tanár Budapesten. Szerkesztette a Gondolatjel c. diáklapot. Versei a Bölcsész 1979-es és 1983-as számában, a Tiszatájban és a Hazatérés lehetőségei c. antológiában jelentek meg.
- Horváth Levente - 1960-ban született Kolozsváron. Szülővárosában idén végzett a teológián. Versei az Echinox, az Ifjúmunkás, az Utunk c. romániai lapokban és a Kimaradt szó c. antológiában jelentek meg.
- Kurdi Fehér János - 1964-ben született Vácon. A JATE Bölcsészkarának I. éves hallgatója.
- Latzkovits Miklós - 1963-ban született Szegeden. A JATE Bölcsészkarának III. éves hallgatója.
- Lengyel Zoltán - 1964-ben született Szegeden. A középiskola elvégzése után postásként, vasutasként majd könyvesbolti eladóként dolgozott.

- Molnár Imre - 1956-ban született Ipolyságon. Egyetemre Pozsonyban, Szegeden és Budapesten járt, jelenleg az ELTE Bölcsészkarának V. éves hallgatója. Írásai szlovákiai magyar lapokban, a Palóc-földben és a Bölcsész 1983-as számában jelentek meg.
- Mészáros Tibor - 1960-ban született Budapesten. A szegedi Tanárképző Főiskola III. éves hallgatója.
- Nagy Imre - 1959-ben született Veszprémben. 1983-ban végzett a JATE Bölcsészkarán. Prózái jelentek meg a Bölcsész 1979-es és 1983-as számában.
- Takács József - 1962-ben született Gyulán. Endrődön és Szegeden él, a JATE Bölcsészkarának II. éves hallgatója.
- Visky András - 1957-ben született Marosvásárhelyen. Tanulmányait Nagyváradon és a temesvári műegyetemen végezte. Verseivel szerepelt a Kimardt szó és az Ötödik évszak c. antológiákban.
- Zsemberi Etelka - 1968-ban született Ersekújváron. Szülővárosában gimnáziumba jár. Versei megjelentek az Iródia-füzetekben és a pozsonyi Irodalmi Szemlében.

HÍREK

- a szerkesztőség az olvasók és a szerzők elnézését kéri a lap technikai kivitelezésének hibáiért és hiányosságaiért
- a szerkesztőség kéri, hogy azok az olvasók, akiknek vannak régi Bölcsész - számaik, s szükségük nincs rá, küldjék el azokat címünkre
- a lap következő számát új szerkesztők jegyzik:
Balog József, Csuhai István, Takács József

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

Lapunk szerkesztősége és a JATE Közművelődési Titkársága pályázatot hirdet Kosztolányi Dezső születésének századik évfordulója alkalmából. A pályázaton egyetemisták és főiskolások vehetnek részt, Kosztolányi lírai vagy prózai munkáit elemző tanulmányokkal, esszékkel, valamint alakjának emléket állító szépirodalmi alkotásokkal.

A legjobb pályaművek egy 1985 őszén megjelenő Kosztolányi-emlékszám anyagát képeznék. A kiosztásra kerülő pályázati díjak alapösszege 4000 forint.

A pályázat jelíges, maximális terjedelme húsz gépelt oldal.

Pályázni csak eddig meg nem jelent művekkel lehet.

Az írásokhoz lezárt borítékban mellékeljék a pályázók nevüket, tanintézményük nevét, lakcímüket.

A pályázatot a szerkesztőség címére kell beküldeni, 1985. május 15-ig.

A szerkesztőség,
JATE Közművelődési Titkárság

Felelős kiadó: Dr. Kocsondi András, rektorhelyettes
Eng.sz.: III/ISK/69/CS/1979.
Készült: a JATE Soksorozító Üzemében
500 példányban
Felelős vezető: Lengyel Gábor